

หุ่นขี้ผึ้งสุนทรภู่ ที่พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย
จังหวัดนครปฐม

บางบทบางตอนกลอนลำคัญๆ จาก รำพันพิลาป

พระภูแต่แกลึงกล่าวสาวสาวเอย
นักเลงกลอนนอนฝันเป็นสันดาน

อย่าถือเลยเคยเงินเหมือนเหลนหลาน
เคยเขียนอ่านออกใจมีใครฟัง

●
ทางบกเรือเหนือได้เที่ยวไปทั่ว
เมืองพริบพริที่เขาทำรอน้ำตาล
ไปราชบุรีมีแต่พาลจันทนพระ
ไปขึ้นเขาเล่าก็ตกอกระบม
ครั้งไปด่านกาญจน์บุรีที่กะเหรี่ยง
นอนน้ำค้างพร่างพรมพรอยพรมพราว
ทั้งฝ่ายถูกถูกบอบมันลอบใช้
เข้าวัดสามาอยู่ที่สองพี่น้อง

จังหวัดหัวเมืองล้นทุกถิ่นฐาน
รับประทานหวานเย็นก็เป้นลม
เหมือนไปปะบระพีตเหตือเข็ดขม
ทุกซัระทมแทบจะตายเสียหลายคราว
ฟังแต่เสียงเสื่อสั้หะนิหนาว
เพราะเชื่อลวดลงว่าแร่แปรเป็นทอง
หากแก้ได้ให้ไปเข้ากินเจ้าของ
ยามขัดข้องขาดมั่งรินยุงตุม

●
ไยยามอยู่สุพรรณกินมันเผือก
จนแรงโรยโหยหิวดมอมผิวเนื้อ

เคี้ยวแต่เปลือกไม้หมากเบรียวปากเหตือ
พริกกับเกลือกลั๊กใหญ่ยังไม่พอ

●
คิดถึงคราวเจ้านิพพานสงสารโศก
ลงหนองน้ำปลั้ตะเข้หากเวทนา

ไปพิศโลกสายแสงแสวงหา
ช่วยรักษาจึงได้รอดไม่วอดวาย

●
เหมือนใบศรีมีงานท่านสนอม
พอเสร็จการท่านเอาลงทั้งคงคา

เจิมแป้งหอมน้ำมันจันทน์ให้หรรษา
ต้องลอยมาลอยไปเป็นใบตอง

รำพันพิลาป ของ สุนทรภู่

สุจิตต์ วงษ์เทศ : บรรณาธิการ

สมทบทุน แต่ง**“บ้านมหากวี่”** เข้าบัญชีธนาคารกรุงเทพ สาขาสะพานผ่านฟ้า
ชื่อบัญชี **พระราชวรเมธี (วัดเทพธิดาราม กองทุนสุนทรภู่)**
หมายเลข **169 074 3750**

“บ้านมหากวี่” ภูมิจังหวัด
วัดเทพธิดาราม ถนนมหาไชย เขตสำราญราษฎร์ (ประตูผี) กรุงเทพฯ
พระราชวรเมธี (แก้ว ปรุกโกโม) เจ้าอาวาส โทรศัพท์ 0 2621 0306
พระโสภณธีรคุณ (ธวัช ธมฺมทุโส) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส โทรศัพท์ 0 2225 9205
พระมหาอุดม อติเมโธ ภูมิจังหวัด โทรศัพท์ 0 2225 7425

ราคา **90** บาท

BANGKOK Thailand
2006 | 2549

รำนันพิลาป ของ สุนทรภู่

สุจิตต์ วงษ์เทศ : บรรณาธิการ

โครงการสถาบันสุวรรณภูมิ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร
www.svbhumi.com | e-mail : sv@svbhumi.com

รวมพิมพ์ครั้งแรก 26 มิถุนายน พ.ศ. 2549

(จากต้นฉบับของกรมศิลปากร ชำระใหม่ และมีหมายเหตุ พิมพ์ครั้งแรก
เนื่องในวันเกิดครบ 175 ปี ของสุนทรภู่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2504)

สารบัญ

รำนันพิลาป	8
คำนำของอธิบดีกรมศิลปากร	58
รำนันพิลาปของสุนทรภู่ กลอนเพลงยาวนิราศรัก “กระดุมพี”	64
สุนทรภู่ มหาวีระกระดุมพี	67
สุนทรภู่ ภู่นานาชาติ ตะวันออก-ตะวันตก	72
ประวัติย่อสุนทรภู่ และตารางเทียบเหตุการณ์สำคัญฯ	80
ประวัติย่อสุนทรภู่ เกิด-ตาย	82
ลำดับเหตุการณ์สำคัญ “ภายนอก-ภายใน” กรุงสยาม ในช่วงชีวิต “สุนทรภู่” เรียนรู้เท่าทันโลก	84
วัดเทพธิดารามวรวิหาร	104

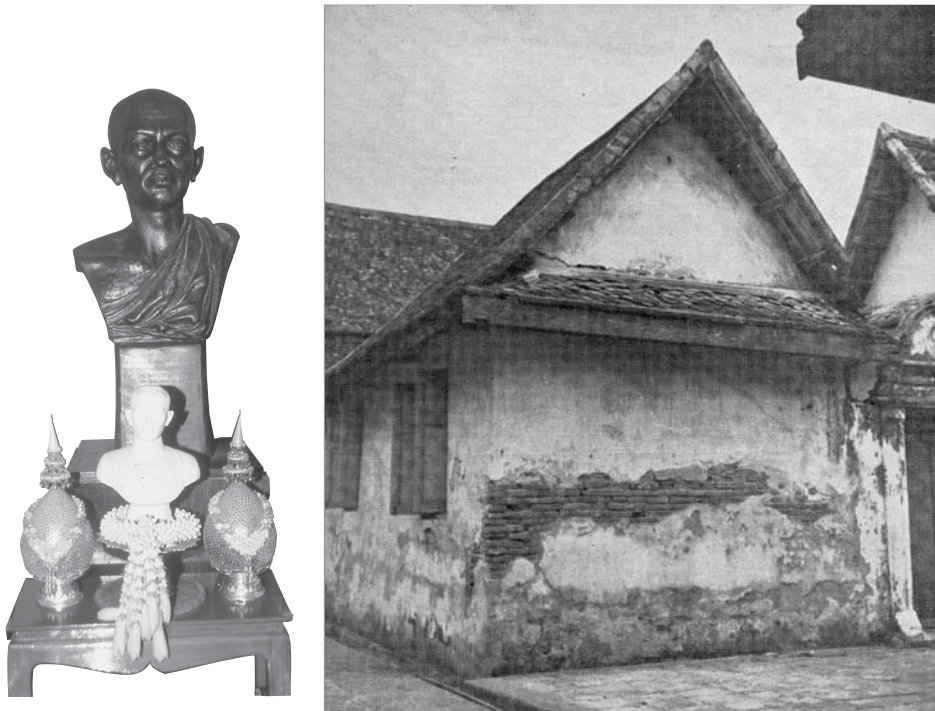
รำพันพิลาป ของ สุนทรภู่

๑ สุนทร^(๑)ทำคำประดิษฐ์นิมิตฝัน

พังพบเห็นเป็นวิบัติมหัศจรรย์
 จึ่งจวนเวลาด้วยอาวรณ์
 แต่งไว้เหมือนเตือนใจจะได้คิด
 ในนิมิตเมื่อกว้างค้ำสัณห์
 เดือนแปดวันจันทา^(๒)เวลานอน
 เจริญพรภาวนาตามบาลี
 ระลึกคุณบุญบวชตรวจกระสิน
 ให้สุขสันต์ดินฟ้าทุกราศี
 เจริญสงัดดวงในราตรี
 เสียงเป็ดผีหวัดจังหวัดเรียง
 หวังหวังเรื่อยเรื่อยขึ้นสะอื้นอก
 สำเนียงนกแสกแฉกแฉกเสียง
 เสียงแมงมุมอุ้มไข่มไต้เตย
 ตีอกเพียงผิงผิงตะลึงฟัง
 ฝ่ายฝูงหนูมุสิกกึกก้อง
 เสียวสยของขามยินถวิลหวัง
 อนึ่งผึ่งซึ่งมาทำประจักษ์
 ริมบานบังปิ่นร้องสยของเย็น
 ยิ่งเชือกทรวงง่วงเหงาชบเซาโศก
 ขามวิโยคยากแค้นสุดแสนเช็ด
 ไม่เทียมเพื่อนเหมือนจะพาเล็ดตากระเด็น
 เทียวช่อนเร้นไร้ญาติหวาดวิญญาน

[ระลึกความหลัง]

แต่ปวอก^(๓)ออกชาตราชกิจ
 บรรพชิตพิศวาสพระศาสนา
 เหมือนลอยล่องท่องทะเลอยู่เอย
 เห็นแต่ฟ้าฟ้าก็เปลี่ยวสุดเหลือวแล
 ดูปากผึ่งหวังจะหยุดก็สุดเนตร
 แสนเทวเขเวียนวายสายกระแสร
 เหมือนทรวงเปลี่ยวที่แวแสงทุกแขวงแคว
 ได้เห็นแต่ศิษย์หาพยาบาล
 ทางบกเรือเหนือไต้เที่ยวไปทั่ว
 จังหวัดหัวเมืองล้นทุกถิ่นฐาน
 เมืองพริบพรี^(๔)ที่เขาทำรองน้ำตาล
 รับประทานหวานเย็นก็เป็นลม
 ไปราชพรี^(๕)มีแต่พาลจันทนพระ
 เหมือนไปปะประเพ็ดเหลือเช็ดขม
 ไปขึ้นเขาเล่าก็ตกอกระบม
 ทุกซัระทมแทบจะตายเสียหลายคราว
 ครึ่งไปด่านกาญจน์บุรีที่กะเหรี่ยง
 ฟังแต่เสียงเสื่อสีหะนี่หนาว
 นอนน้ำค้างพรางพนมพรอยพรมพราว
 เพราะเชื้อลาวลงว่าแร่แปรเป็นทอง
 ทั้งฝ่ายลูกถูกบอบมันลอบใช้
 หากแก้ได้ให้ไปเข้ากินเจ้าของ
 เข้าวิสัยสามอยู่ที่สองพี่น้อง^(๖)
 ขามขัดข้องขาดมั่งรินยุงชุม

(ซ้าย) อนุสาวรีย์สุนทรภู่ ที่วัดเทพธิดาราม กรุงเทพฯ
(ขวา) กุฏิที่สุนทรภู่ (ภาพเก่าจากหนังสือว่าพันพิลาป/ กรมศิลปากร พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2504)

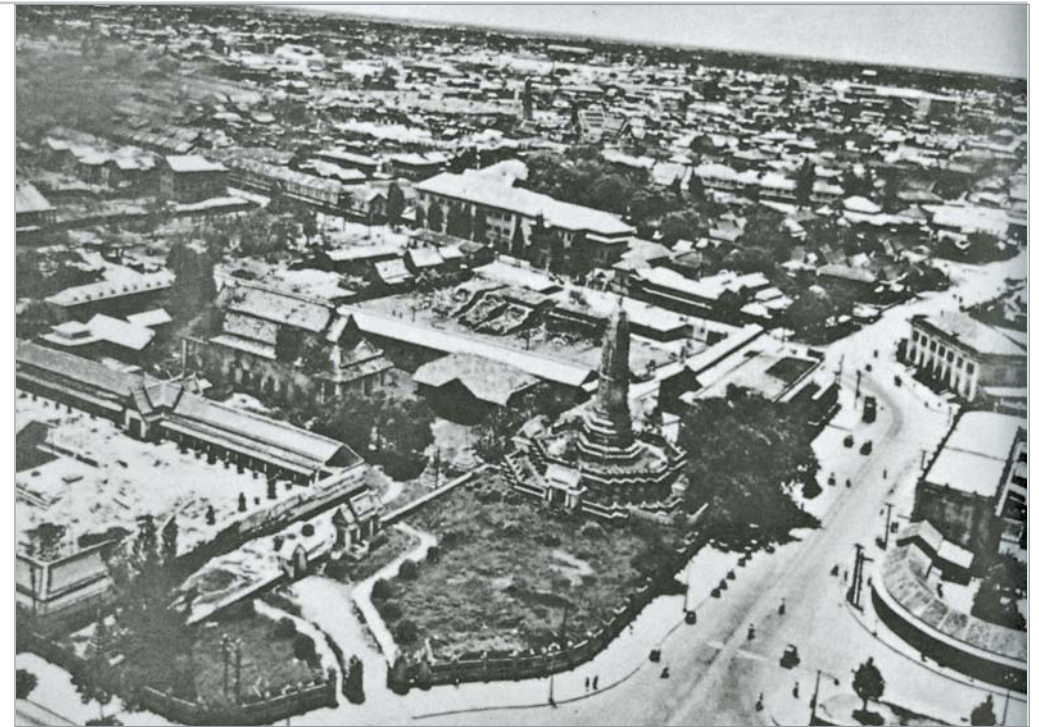
ทุกเช้าคำลำบากแสนยากยิ่ง
เหลือทนจริงเจ็บแสบใส่แกลบสุม
เสียงจู่จู่หวิว่วนเวียนร้อนรุ่ม
เป็นกลุ่มกลุ่มกุ่มกุ่มก้นนั่งปัดยุ้ง
ไอ้ยามยากอยากใครได้เหลือใหลเล่น
ทำทองเป็นปั้นเตาเผาถลุง
ลงตำราอาจารย์ทองบ้านจุง
จนเกลื่อหุงหายสูญสิ้นทุนรอน
คราวไปคิดปริศนาตามตาเถร
เขากาเพน⁽⁷⁾พบบึงสัรมสิงขร
มันตามติดชีวิตคร่อมอ้อมอุทร
หากมีขนขวางควายไม่วายชนม์

แผนที่ประเทศไทยปัจจุบัน แสดงหัวเมืองที่สุนทรภู่กล่าวถึงว่าเคยเดินทางไป เพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี อำเภอสองพี่น้อง สุพรรณบุรี พินธุโลก

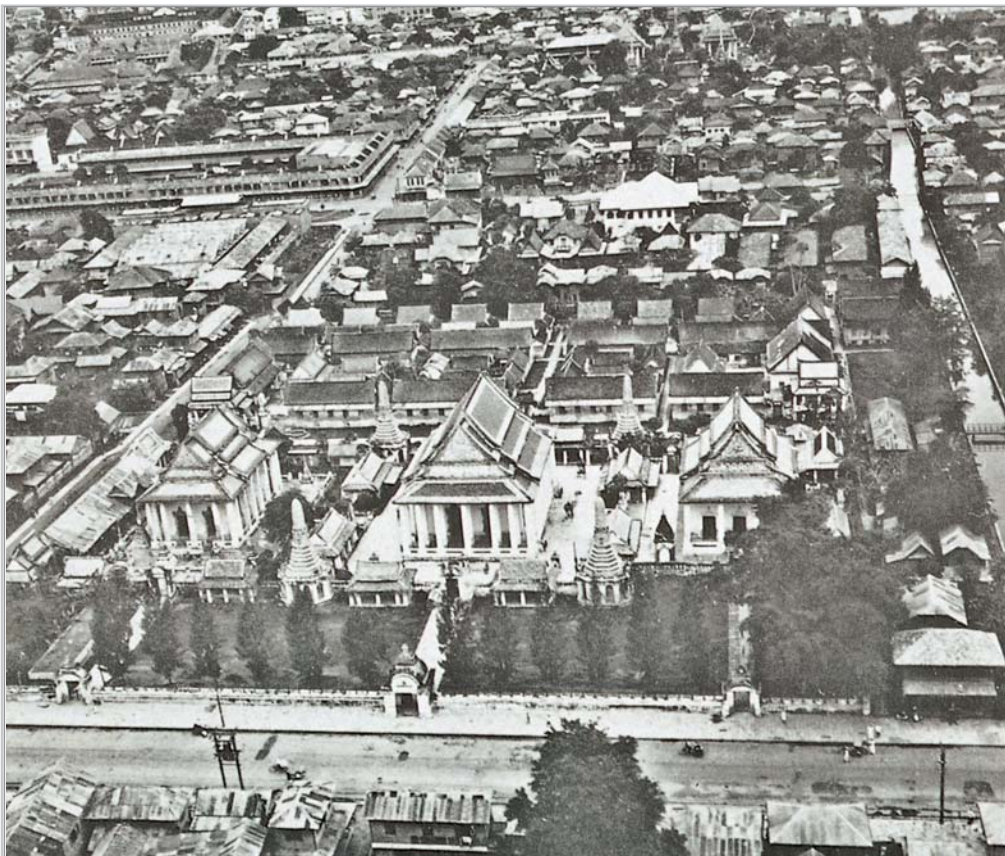
เดชะบุญคุณพระอนิสงส์
ช่วยดำรงรอดตายมาหลายหน
เหตุด้วยเคราะห์เพราะว่าไว้วางใจคน
จึงจำจนใจเปล่าเปลื้องข้าวเกลื่อ
ไอ้ยามอยู่สุพรรณกินมันเผือก
เคี้ยวแต่เปลือกไม้หมากเปรี้ยวปากเหลือ
จนแรงโรยโหยหิวผอมผิวเนื้อ
พริกกับเกลือกลักใหญ่ยังไม่พอ
ทั้งผ้าพาดบาตรเหล็กของเล็กน้อย
ขโมยถอยไปทั้งเรือไม่เหลือหลอ
เหลือแต่ผ้าอาลัยเสียใจคอ
ชาวบ้านทอถวายแทนแสนศรัทธา

คิดถึงคราวเจ้านิพนพาน⁽⁸⁾สงสารโศก
ไปพิศโลก⁽⁹⁾ลายแทงแสวงหา
ลงหนองน้ำปล้ำตะเข้หากเทวดา
ช่วยรักษาจึงได้รอดไม่วอดวาย
วันไปอยู่ภูผาเขามาวัง⁽¹⁰⁾
เหนื่อยนอนพึงพิงไศลหลับใจหาย
ครันตึกดุงเหลื่อมเลื้อยเลื้อมลาย
ล้อมรอบกายเกี่ยวตัวกันผิวเมีย
หนีไม่พ้นจนใจได้สติ
สมาธิถอดชีวิตอุทิศเสีย
เสียงฟู่ฟู่ฟู่อคล้อคล้อย
แลปลิ้นเลื้อยแล้วเลื้อยแลเพื่อขยาย
ดูใหญ่เท่าเสากระโดงผีโป่งสิง
เป็นรูปหญิงยืนหลอกผมหงอกขาว
คิดจะตีหนีไปกลัวไม้ท้าว
ไอ้เคราะห์ครวขึ้นไปเหนือเหมือนเหลือตาย
เมื่อชาล่องต้องตอเรือหลอหล่ม
เจียนจะจมน้ำม้วยระหวยระหวย
ปะหาดตื้นชันรอดไม่วอดวาย
แต่ปะตายหลายหนหากทนทาน
แล้วมีหน้าซ้ำบุตรที่สุดรัก
ชะไมยลักหลายหนผจญผลาญ
ต้องต่ำต้อยย้อยยับอัปราคาณ
มาอยู่วิหารวัดเลียบอิงเยียบเย็น
ไ้อยามจนล้นเหลือล้นเลื้อหมอน
สู้ซุ่มซ่อนเสียมิให้ใครใครเห็น
ราหูทับยับเยินผอญเป็น
เปรียบเหมือนเช่นพราหมณ์ชิมฉิน⁽¹¹⁾

วัดเลียบ หรือวัดราชบูรณะ ถ่ายจากเครื่องบินเมื่อ พ.ศ. 2489 โดย Peter Williams Hunt
(ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

จะลิกหาลาพระอธิฐาน
โดยกันดารเตื่อตร้อนสุดผ่อนผัน
พอพวกพระอภัยมณีศรีสุวรรณ
เธอช่วยกันแก้ร้อนค่อยหย่อนเย็น
อยู่มาพระสิงหะไตรภพโลก⁽¹²⁾
เห็นเศร้าโศกแสนแค้นสุดแสนเข็ญ
ทุกคำค้นฝืนหน้าน้ำตากระเด็น
พระโปรดเป็นที่พึ่งเหมือนหนึ่งนิก
ตั้งไขหนักรักษาทางยาทิพย์
ฉันทองหยิบฝอยทองไม่ต้องลิก⁽¹³⁾
ค่อยฝ่าฝืนขึ้นฉำฉำดั่งอามฤก
แต่ตกลิกเหลือที่จะได้สบาย

วัดเทพธิดาราม ถ่ายจากเครื่องบินเมื่อ พ.ศ. 2489 (ภาพจาก กรุงเทพฯ 2489-2539. กรมศิลปากร, 2539)

ค้อยเบาบางสร้างโคกเหมือนโรคฟัน
จะเดินยั้งไม่ได้ยังไม่หาย
ได้ห่มสืมหมือนเสื้ออ่อนลาย
ค้อยคลายอายุสุดสำหรับครองคุณ
เหมือนพบปะพระสิทธิ์ที่ปรารภ
หุบบุตรลพเลี้ยงเหลือช่วยเกื้อหนุน
สนอมพักรักษาด้วยการบุญ
ทรงสร้างบุญคุณศีลเพิ่มภิญโญ

วัดเทพธิดารามปัจจุบัน

ถึงยากไร้ได้พึ่งเหมือนหนึ่งแก้ว
พาผ่องแผ้วผิวพักรขึ้นอีกโข
พระฤๅษีที่ท่านช่วยชุบเสื่อโค⁽¹⁴⁾
ให้เรื่องฤทธิอิสรเดโชชัย
แล้วไม่เลี้ยงเพียงแต่ชุบช่วยอุปถัมภ์
พระคุณล้ำโลกาจะหาไหน
ช่วยชี้ทางกลางป่าให้คลาไคล
หลวิชัยควาวิจำลีลา
แต่ละองค์ทรงพรตพระยศยิ่ง
เป็นยอดมิ่งเมืองมนุษย์นี้สุดหา
จงไพบูลย์พูนสวัสดิ์วัฒนา
พระชันษาสืบยืนอยู่หมื่นปี
เป็นคราวเคราะห์ก็ต้องพราจากวิหาร
กลัวพวกพาลผู้ร้ายจำย้ายหนี
อยู่วัดเทพธิดา⁽¹⁵⁾ ด้วยบารมี
ได้ฝ่าปับปัจจัยไทยทาน

ร.ท. อ.ท.!

ร.ท. อ.ท.!

ร.ท. อ.ท.!

ร.ท. อ.ท.!

หมอน สมุดไทย และเตียง ในภูมิจันทรวงศ์ (จำลองขึ้นใหม่)
(ซ้ายล่าง) เครื่องกระฎีที่ยังเหลือแต่เสื้อขาด

ถึงยามเคราะห์เผอิญให้เห็นทาง
ไม่เหมือนอย่างอยู่ที่พระวิหาร⁽¹⁶⁾
โอ้ใจหายกลายกลับอประมาณ
โดยกันดารเดือดร้อนไม่หย่อนเย็น
ได้พึ่งพระประเพณีพอแก้หน้า
สองวัสสาสิ้นงามถึงยามเชิญ
คิดขัดขวางอย่างจะพาเลือดตากระเด็น
บันดาลเป็นปลวกปล่องขึ้นห้องนอน
กัดเสื้อขาดขาดปรุทะลุสมุด
เสียดายสุดแสนรักเรื่องอักษร
เสียแพรผ้าอาศัยไตรจีวร
ดูพรมพลอนพลอยพาน้ำตาลลอ
ถึงคราวคลายปลายออยบุญน้อยแล้ว
ไม่ผ่องแผ้วพักตราวาสนาหนอ
นับปีเดือนเหมือนจะหักทั้งหลักต่อ
แต่ร้างรอร้อนรนกระวนกระวาย

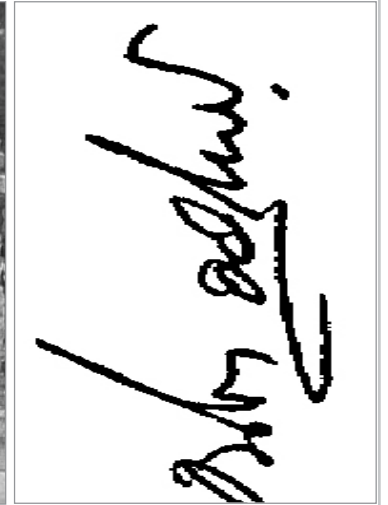
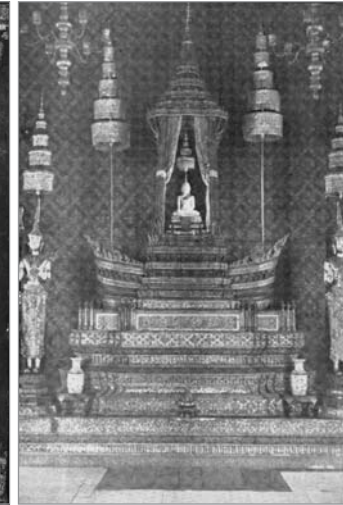
ถึงเดือนยี่มีเทศน์สมเพชพักตร์
เหมือนลงรักรู้ว่าบุญสิ้นสูญหาย
สู่ซ่อนหน้าฝ้าฝืนสะอื้นอาย
จนถึงปลายปีฉลู⁽¹⁷⁾มีธุระ
ไปทางเรือเหลือสลดด้วยปลดเปลื้อง
ระคางเคื่องข้องขัดสลัดสละ
ลืมนวันเดือนเชื่อนเฉยแก้งเลยละ
เห็นแต่พระอภัยพระทัยดี
ช่วยแจวเรือเกือหนุนทำบุญด้วย
เหมือนโปรดช่วยชูหน้าเป็นราศี
กลับมาถึงฝั่งมาจับบอญ่กับกระฎี
ทำรังที่ทิศประจิมริมประตู
ต้องขัดเคื่องเรื่องราวด้วยคราวเคราะห์
จวบจำเพาะสุริยาถึงราหู
ทั้งบ้านทั้งวังวัดเป็นศัตรู
แมนขึ้นอยู่ยากเย็นจะเห็นใคร
เครื่องกระฎีที่ยังเหลือแต่เสื้อขาด
เข้าไสยาศยงักดัดไม้ไหว
เคยส่วงกลางคั่นขาดฟันไฟ
จะโทษใครเคราะห์กรรมจึงจำจน

โอ้อายเพื่อนเหมือนเขวากิ่งกาฝาก
มิใช่รักรักเรระหะเรน
ที่ทุกข์สุขทุกข์เกิดเป็นคน
ต้องคิดชวนขวยหารักษากาย
ได้พึ่งบ้างอย่างนี้เป็นที่ย่ง
สัจจังจริงจงรักสมัครหมาย
ไม่ลืมนคุณพูนสวัสดิ์ดีถึงพลัดพราย
มิได้วายเวลาคิดอาลัย

จะลัับวัดพลัดที่กระฎีติก
 สุดแต่นึกน้ำตามาแต่ไหน
 ฝ่านองเนตรเช็ดพักตร์สักเท่าไร
 ขึ้นหลังไหลรินรำนาราคาญ
 คิดอายเพื่อนเหมือนเขาเล่าแม่เจ้านี
 เรไปปละร้อยเรือนเดือนละร้อยบ้าน
 เพราะบุญน้อยย้อยยัอประมาณ
 เหลือที่ทานอุปัถม์ภักช่วยบำรุง
 ต่อเมื่อไรไปทำทองสำเร็จ
 แก่ปูนเพชรพบทองสักสองถุง
 จะผาสุกทุกสิ่งนอนกลิ้งฟุ้ง
 กินหมูกึ่งโก่เปิดจนเช็ดฟัน
 ขอเดชะพระมหาอาณิสสส์
 ซึ่งรูปทรงสังคีตวิลาสวรรค์
 จะเที่ยวรอบขอบประเทศทุกเขตคัน
 ขอความฝันวันนี้ออกดีร้าย

[หลับฝัน]

แล้วรำภาวนาในพระไตรลักษณ์
 ประหารรักหนักร่วงตดห้วงหาย
 หอมกลิ่นธูปบระจับหลับสบาย
 ฝันว่าวายสายชะเลอยู่เอยกา
 ลั่นกำลังยังมีนาริรุน
 รูปเหมือนหุ่นเหาะเร่ร้อนเวหา
 ช่วยจูบไปไว้ที่วัดได้ทัศนา
 พระศิลาขาวล้ำดังสำลี

ในพระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม มีพระพุทธรูป (ซ้ายและกลาง) พระศิลาขาว (ขวา)
 พระพุทธรูปทรงเครื่องภายในพระอุโบสถวัดเทพธิดาราม (ภาพเก่าจากหนังสือรัพันพิลาป/ กรม
 ศิลปากร พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2504)

ทั้งพระทองสององค์ล้วนทรงเครื่อง⁽¹⁸⁾
 แลเลื่อมเหลืองเรืองจำรัสศรีมี
 พอเสียงแซ่แลหาเห็นนารี
 ล้วนสอดสีสวาน้อยนักร้อยพัน
 ล้วนใส่ช้องป้องพักตร์ดูลักษณะ
 เหมือนนางสะสวยสมล้วนคมสัน
 ที่เอื้ององค์ทรงศรีฉวีวรรณ⁽¹⁹⁾
 ดังดวงจันทร์แจ่มฟ้าไม่ราศี
 ทั้งคมขำล้ำนางล้ำางสะอาด
 โขษฐ์เหมือนชาติจิ้มเจิมเฉลิมศรี
 ใส่เครื่องทรงมงกุฎตั้งบุตรี
 แก้วมณีเนาวรัตน์จำรัสเรือง

รูปจิรพิศไนน์วิไลเลิศ
 เหมือนหุ่นเชิดโฉมแจ่มแจ่มเหลือ
 พอแลสบหลบชะม้ายชายชำเลื่อง
 ดูปลดเปลื้องเปล่งปลั่งกำลังโลม
 ลำพระกรอ่อนชดประณตน์อม
 แลละม่อมเหมือนหนึ่งเขียนวิเชียรโฉม
 หรือชาวสวรรค์ชั้นฟ้าภาไพยม
 มาประโลมโลกาให้อาวรณ์
 แผลกมนุษย์ผุดผ่องละอองพักตร์
 วิไลลักษณ์ล้ำเลิศประเสริฐสมร
 ครั้นปราศรัยไถ่ถามนามกร
 ก็เคื่องค่อนขามเขินสะเทินที่
 ขึ้นถามอีกหลักเลียงหลบเมียงม่าย
 เหมือนอายชายเฉยเมินดำเนินหนี
 นางน้อยน้อยพลอยตามงามงามดี
 เก็บมาลีเลือกถวายไว้หลายพรรณ
 แล้วชวนว่าอย่าอยู่ชมพู่ทวีป
 นิมนต์รีบไปสำราญวิมานสวรรค์
 แล้วทรงรถกลดกึ่งนางทั้งนั้น
 นั่งที่ชั้นลดล้อมน้อมค่านับ
 ที่นั่งทิพย์ลิบเลื่อนคล้อยเคลื่อนคล้าย
 พรรณรายพรายเรืองเครื่องประดับ
 ประติยาเตียวเฉียวฉนิบแลลิบลับ
 จนลมจับวับใจอาลัยลาน
 ซึ่งสั่งให้ไปสวรรค์ฤๅชันษา
 จะมรณาในปีนี้เป็นปีขาล⁽²⁰⁾
 แม้นเหมือนปากอยากใคร่ตายหมายวิมาน
 ขอพบพานภคินีของพี่ยา

ยังนึกเห็นเช่นโฉมประโลมโลก
 ยิ่งเศร้าโศกแสนสวาทปรารถนา
 ได้แนบชมสมคะเนสักเวลา
 ถึงชีวม้วยไม่อาลัยเลย
 อยู่หลังหลังพลัดพรากไปฟากฟ้า
 ให้ตื่นโดยโหยหานิจจาเอ๋ย
 ถึงชาตินี้พี่มิได้บุญไม่เคย
 ขอชื่นเชยชาติหน้าด้วยอาวรณ์
 แม้นรู้เหาะก็จะไต่ตามไปด้วย
 สุ่มอดม้วยมิได้ทิ้งมิ่งสมร
 เสมอเนตรเชษฐาเวลานอน
 จะกล่าวกลอนกล่อมประทับไว้กับทรง
 สายสุดใจไม่หลับจะรับขวัญ
 ร้องโอดพันพัดชาช้าลูกหลวง⁽²¹⁾
 ประโลมแก้วแววตาสุดดวง
 ให้อุ่นทรงไสยาสน์ไม่คลายคลาย
 ยามกลางวันบรรทมจะชมโฉม
 ขับประโลมข้างที่พิศวิถวาย
 แม้นไม่ยืมหึงเหงาจะเล่านี้ยาย
 เรื่องกระต่ายตื่นตูมเหลือมูมมาม
 ไม่รู้เหาะก็มีได้ขึ้นไปเห็น
 แม้นเหมือนเช่นชาวสุทธาภาษาสยาม
 ถ้าวรจักรักอุตสาห์พยายาม
 ไปตามความคิดคงได้ปลงทอง
 นี่จันใจไม่รู้จักที่หลักแหล่ง
 สุดแสงสวาทหมายไม่วายหมอง
 เมื่อยามฝันนั้นว่านิกนังตรีกตรอง
 เดือนหงายส่องแสงสว่างดังกลางวัน

เห็นโฉมของตั้นพินพะวังมั่งมั่ง
 ชูจินดาดวงสว่างมากกลางสวรรค์
 รัศมีสีเปล่งดั่งเพ็ญจันทร์
 พระราพันกรุณาด้วยปราณี
 ว่านวลระหงองค์นั้นอยู่ชั้นฟ้า
 ชื่อโฉมเทพธิดามังมารศรี⁽²²⁾
 วิมานเรียงเคียงกันทุกวันนี้
 เหมือนหนึ่งพี่น้องสนิทร่วมจิตใจ
 จะให้แก้วแล้วก็ว่าไปหาเกิด
 มิให้เกิดการระแวงแห่งไหน
 ที่ขัดข้องหมองหมางเป็นอย่างไร
 จะผันแปรแก้ไขด้วยกลไคเคียง
 สดับคำนำขึ้นจะยื่นแก้ว
 แล้วคลาดแคล้วคลบล้ายเคลิ้มหายเสียง
 ทรงปักษาการเวกแฝงเมฆเมียง
 จึ่งหมายเสี่ยงวาสนาอุตสาห์คอย
 เหมือนบุบผาปาริชาติขึ้น
 สุดจะขึ้นหยิบได้มีไม้สอย
 ด้วยเดชพระกุศลให้หล่นลอย
 ลงมาหน่อยเถิดนะจะประคอง
 มิให้เคื่องปลื้มปลดเสียดศกดิ์
 สนอมรักร้อยปีไม่มีหมอง
 แม้นมั่งมีที่จ้างพวกช่างทอง
 หล่อจำลองรูปวางไว้ข้างเคียง

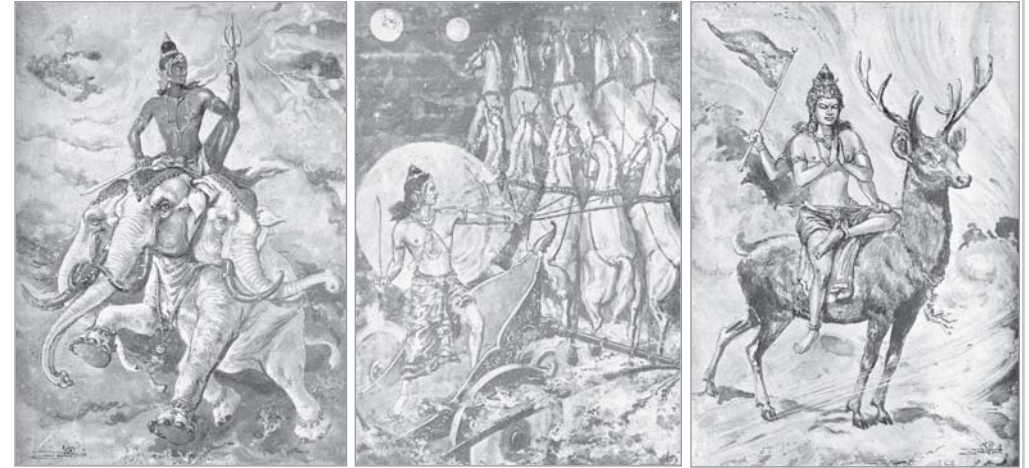
[ตั้นนึกถึงความฝัน]

คิดจนตั้นพินพะวังมั่งมั่ง
 กลองหอกลองทิ่มทิ่มกระหึ่มเสียง
 โทกิลากาแกแฉ่สำเนียง
 ไฉนก็เพียงขวัญหายไม่วายวัน
 วิสัยเราเล่าก็ไม่สู้ไฝสูง
 นางฟ้าฝูงไหนเล่ามาเข้าฝัน
 ให้เพื่อนจิตกิจกรรมพรหมจรรย์
 หรือสาวสวรรค์นั้นจะใคร่ลองใจเรา
 ให้รักรูปชูปมอมตรมตรอมจิต
 เสียจริตคิดขมึงวังหิมเหงา
 จะได้หัวเราะเยาะเล่นทุกเย็นเช้า
 จึ่งแก้งเข้าฝันเห็นเหมือนเช่นนี้
 แม้นนางอื่นหมิ่นแสนแดนมนุษย์
 นึกกลัวสุดแสนกลัวเอาตัวหนี
 สู้นั่งนั่งตั้งมั่นถือขันติ
 อยู่กระฎี่ตั้งสันดานนิพพานพรหม
 รักษาพรตปลดปลະสละรัก
 เพราะน้ำผักต้มหวานน้ำตาลขม
 คิดรังเกียจเกลียดรักหักอารมณ์
 ไม่นิยมสมสวาทเป็นชาตรอน
 แต่ครั้งนั้นวิปริตนิมิตฝัน
 ฝ้าผูกพันมั่นหมายสายสมร
 สาวสวรรค์ชั้นฟ้าจางถาวร
 เจริญพรพูนสวัสดิ์ก้ำจัดภัย
 ซึ่งผูกจิตพิศวาสหมายมาดมั่ง
 มักนอนสะดุ้งด้วยพระขวัญจะหวั่นไหว
 เสวยสวรรค์ชั้นฟ้าสุราลัย
 ช่วยเลื่อมใสโสมนัสสวัสดิ์

(ซ้าย) พระอุมา (ขวา) พระลักษมี วาดโดย สนั่น ศิลากรณ์ (ภาพจาก เทวกำเนิด. โดย พระยา
สัจจภิรมย์. สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์)

ขอเดชะพระอมารักษาสวาท
ให้ผุดผาดเพียงพักตร์พระลักษมี
วิมานแก้วแว่วฟ้าผ่องนารี
คอยพัติวเฝ้าล้อมอยู่พร้อมเพรียง
ขอเดชะพระอินทร์ดัดพินแก้ว
ให้เจื้อยแจ้วจับใจแจ่มใสเสียง
สาวสุรางค์นางร่ำระบำเรียง
คอยขับกล่อมพร้อมเพรียงเคียงประคอง
ขอพระจันทร์กรุณารักษาศรี
ให้เหมือนมณีนพเก้าอย่าเศร้าหมอง
เหมือนหุ่นเชิดเลิกล้วนนวลละออง
ให้ผุดผ่องผิวพรรณเพียงจันทร์รา

(ซ้าย) พระอินทร์ (กลาง) พระจันทร์ (ขวา) พระพาย วาดโดย สนั่น ศิลากรณ์ (ภาพจาก เทว
กำเนิด. โดย พระยาสัจจภิรมย์. สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์)

ขอพระพายชายเขยร่ำเพยพัด
ให้ศรีสวัสดิ์สว่างจิตกนิษฐา
หอมดอกไม้ในทวีปกลีบผกา
ให้หอมขึ้นรื่นวิญญานนันทารมณ
ขอเดชะพระคงคารักษาสนอม
อย่าให้มอมมีระคายเท่าปลายผม
ให้เย็นเรื่อยเฉื่อยฉ่ำเช่นน้ำลม
กล่อมประทมโสมนัสสวัสดิ
ด้วยเดิมฝันฉันได้ยลวิมลพักตร์⁽²³⁾
สุดแสนรักลักประโลมโฉมฉวี
ถวิลหวังตั้งแต่นั้นจนวันนี้
ขออย่ามีโทษโปรดยกโทษกรรม

(ซ้าย) พระคงคา วาดโดย สนั่น ศิลากรณ์ (ภาพจาก เทวกำเ็นิต. โดย พระยาธรรมาธิราชวรนายก.)
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์)

(ขวา) นางมณีเมขลาภาพลายเส้นฝีมือพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อ พ.ศ. 2468

ด้วยเกิดเป็นเช่นมนุษย์บุรุษราช
มาหมายมาदनางสวรรค์ร่วมบรรจถรณ์
ขอขมาการุญพระสุนทร⁽²⁴⁾
ให้ถาพรภิญโญเดโชชัย
อนึ่งโยมโถมยงพระองค์เอก
มณีเมขลามาโปรดปราศรัย
จะให้แก้วแล้วอย่าลืมที่ปลื้มใจ
ขอให้ได้ตั้งประโยชน์โพธิญาณ
จะพ้นทุกข์สุขสิ้นมลทินโทษ
เพราะพระโปรดโปรดปรายสายสนาน
ให้หน้าขึ้นรื่นรสพจมาน
เหมือนนิพพานพ้นทุกข์เป็นสุขสบาย

บวชตะบึงถึงตะบันน้ำจันขึ้น
ยามดึกตื่นได้สังวรอวยพรถวาย
เหมือนพระจันทร์กรุณาให้ต่ายาย
กับกระต่ายแถมสว่างอยู่กลางวง
เหมือนวอนเจ้าสาวสวรรค์กระสันสวาท
ให้ผุดผาดเพิ่มผลอาานิสงส์
ได้สมบุญพูนเกิดประเสริฐทรง
ศีลดำรงร่วมสร้างพุทธานุการ
อันโลกียวิสัยในโลก
ความสุขโคกล้นกายก็หายสูญ
เป็นมนุษย์สุดแต่ขอให้บริบูรณ์
ได้เพิ่มพูนผาสุกสนุกสบาย
ขอบุญพระจะให้อยู่ชมพุดวิป
ช่วยชุบชีพชเวตให้เจิดฉาย
ไม่ขึ้นเหมือนเพื่อนมนุษย์ก็สุดอายุ
สู่ไปตายตื่นเขาลำเนาเนิน

โอ้ปี่นี้ปี่ขาล⁽²⁵⁾บันดาลฝัน
ที่หมายมั่นเหมือนจะหมางระดวงเงิน
ก็คิดเห็นเป็นเคราะห์จำเพาะผอญ
ให้ห่างเหินโหยหวนรำจวนใจ
จึงแต่งตามความฝันรัฟพันพิลาป
ให้ศิษย์ทราบสุนทรอาชฌาสัย
จะสั่งสาวชาวบางกอกข้างนอกใน
ก็กลัวภัยให้ขยาดพระอาชญา⁽²⁶⁾
จึงเอื้อมอ้านางสวรรค์ตามฝันเห็น
ให้อ่านเล่นเป็นเล่ห์เสน่ห์หา
ไม่รักใครในแผ่นดินถิ่นสุธา
รักแต่เทพธิดาสุราลัย⁽²⁷⁾

ในวัดเทพธิดาราม “พระปรางค์มีสี่ทิศพิสดาร” (ภาพเก่าจากหนังสือ รำพันพิลาป/ กรมศิลปากร พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2504)

ได้ครวญคร่ำรำเรื่องเป็นเครื่องสูง

พอพะยุงยกย่องให้ผ่องใส

ทั้งสาวแก่แม่ลูกอ่อนลาวมอญไทย

เด็กผู้ใหญ่อย่าเฉลียวว่าเกี้ยวพาน

พระภู่⁽²⁸⁾แต่งแกลังกล่าวสาวสาวเอ๋ย

อย่าถือเลยเคยเจนเหมือนเหลนหลาน

นักเลงกลอนนอนฝันเป็นสันดาน

เคยเขียนอ่านอดใจมิใคร่ฟัง

จะปากดีฝีปากจะฝากรัก

ด้วยจวนจกจากถิ่นถวิลหวัง

ไว้อาลัยให้ละห้อยจงคอยฟัง

จะรำลั้งล้นสุดอยุธยา

[รำพันถึงวัดกุสุมาลย์ในวัด]

ไฉ่ยามนี้ปีชาล⁽²⁹⁾สงสารวัด

เคยโสมนัสในอารามสามวา⁽³⁰⁾

สิ้นกุศลผลบุญการุณา

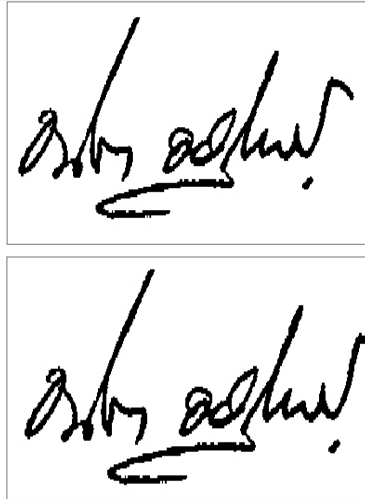
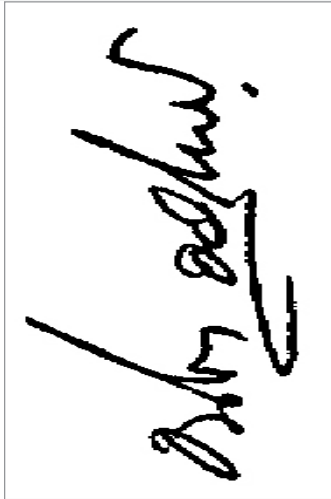
จะจำลาเลยกลับไปนันทน

เคยเดินเล่นเย็นลมเลียบชมรอบ

ริมแขวงขอบเขตที่เจตียฐาน

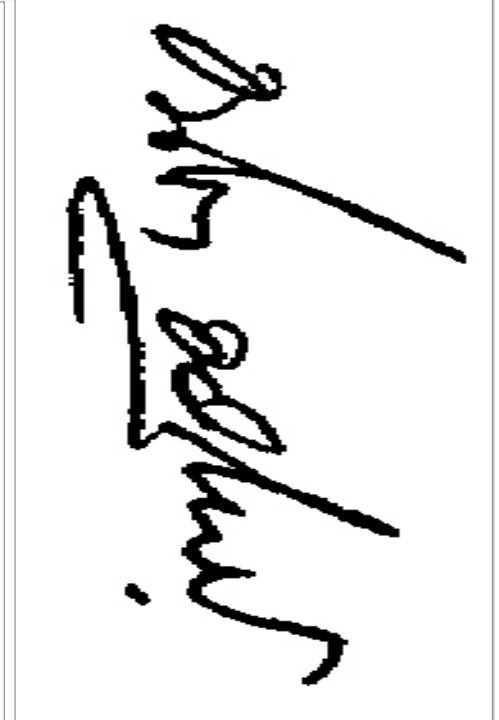
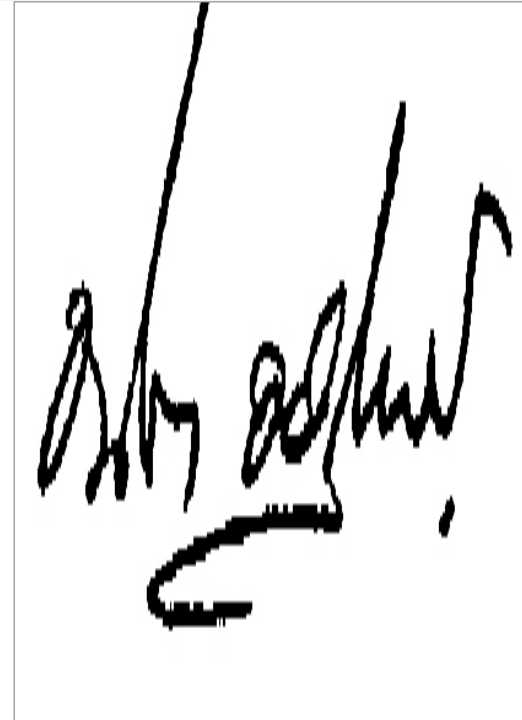
พระปรางค์มีสี่ทิศพิสดาร⁽³¹⁾

โบสถ์วิหารการเปรียญล้วนเขียนทอง

(ซ้าย) ลายเขียนทอง ภายในพระอุโบสถวัดเทพธิดาราม
(ขวาบน) หน้บ้านประดับกระเบื้องเคลือบอย่างจีน เมืองกวางตุ้ง
(ขวาล่าง) ศาลาสองหน้าริมกำแพง

ที่หน้าบ้านป็นอย่างเมืองกวางตุ้ง
ดูเรื่องรุ่งรูปนภกผของ
กระเบื้องเคลือบเคลือบสลับเหลี่ยมรับรอง
ศาลาสองหน้ารอบขอบกำแพง⁽³²⁾
สิงโตจีนต้นตัวน่ากลัวกลอก⁽³³⁾
ขยับขยอกแยกเขี้ยวเสียวแสง
ที่ตีก่อข้อฟ้าใบระกาแดง
ริมกำแพงตะพานขวางเคียงข้างคลอง
เป็นปลับปลาพาไลข้างในเสด็จ
เดือนสิบแปดเคยประทานงานฉลอง
เล่นโขนหนังฟังปีพาทย์ระนาดฆ้อง
ละคอนร้องเรื่องแขกฟ้งแปลกไทย
ประทานรางวัลนั้นไม่ขาดคนตาขี้ตื้น
ทั้งวันคืนครั้นครันเสียงหวั่นไหว
จะวายเห็นเย็นเขียบบเหงาเงียบใจ
โอ้อาลัยแลเหลียวเปลี่ยววิญญูณณ์

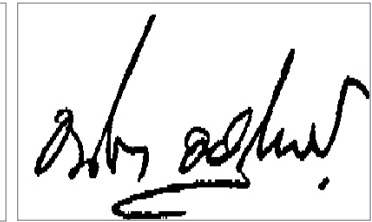
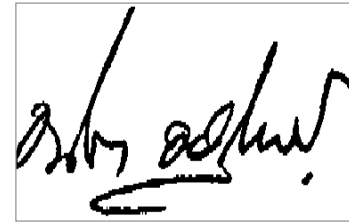
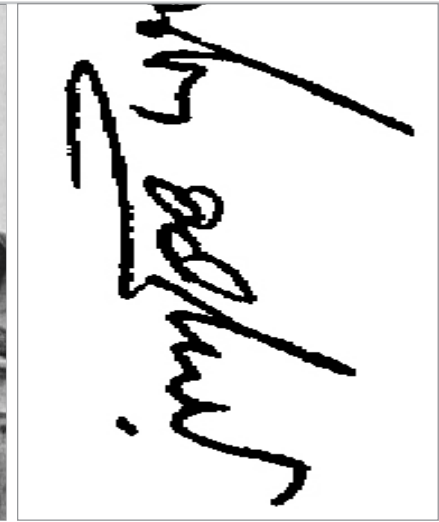
(ซ้าย) สิงโตศิลาภายในวัดเทพธิดาราม
(ขวา) แนวภูมิในเขตสังฆาวาส วัดเทพธิดาราม

เคยอยู่กินถิ่นที่กระฎีก่อ
เป็นตึกต่อต่างกำแพงผากแฝงฝา⁽³⁴⁾
เป็นสองฝ่ายท้ายวัดวิปัสสนา
ข้างโบสถ์บาเรียนเรียงเคียงเคียงกัน
เป็นสี่แถวแนวทางเดินหว่างภูมิ
มีสระขุดเขื่อนลงพระสงฆ์ฉัน
ข้างทิศใต้ในจกรมพรหมจรรย์
มีพระคันธกุฎีที่บำเพ็ญ⁽³⁵⁾
ศาลากลางทางเดินแลเพลินจิต
ประดับประดาสดุดีเป็นที่เก่ง⁽³⁶⁾
จะเร็ดร้างห่างเหินสุดแลเล้ง
ยังพิศเพ่งพาสลดกำสรดทรง

หอรพั้งวัดเทพธิดาราม (ภาพเก่าจากหนังสือรำพันพิลาป/ กรมศิลปากร พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2504)

หอรพั้งตั้งทำนองหอกลองใหญ่
 ทั้งหอไตรแดรทอง⁽³⁷⁾เป็นของหลวง
 ปลุกไม้รอบขอบนอกเป็นดอกดวง
 บ้างโรยร่วงสรื่นทุกคืนวัน
 ชมพู่แลแต่ละต้นมีผลลูก
 ดูตังผูกพวงระช้านักนำฉันท
 ทรงบาดาลบานดอกriebอกทัน⁽³⁸⁾
 เก็บทุกวันเช้าเย็นไม่เว้นวาย
 เห็นทับทิมริมกระฎีดอกยี่โถ
 สะอื้นไ้อ้อาลัยจิตใจหาย
 เห็นต้นชาหน้ากระไดใจเสียดาย
 เคยแก้อายหลายครั้งประทั่งทน

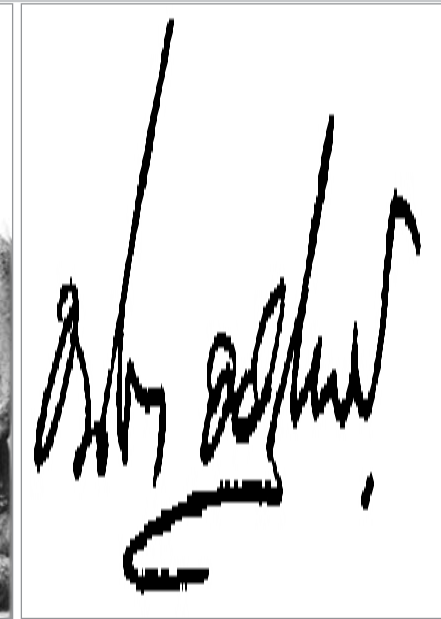

(บน ซ้าย, ขวา) หอไตรวัดเทพธิดาราม (ภาพเก่าจากหนังสือรำพันพิลาป/ กรมศิลปากร พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2504) (ล่างซ้าย) ภูมิภายในวัดเทพธิดาราม (ล่างขวา) “เห็นต้นชาหน้ากระไดใจเสียดาย” ปลุกใหม่ไว้ที่กุฏิสุนทรภู่

ได้เก็บฉันทวันละน้อยอร่อยรส
 ด้วยยามอดอดัดคัดแสนขัดสน
 จะซื้อหาชาจันทร์พฤษ์สินจน
 จะจากต้นชาให้อาลัยชา
 ไ้อ้ชาตินี้มีกรรมเหลือลำบาก
 เหมือนนกพรากพลัดรังไร้ฝั่งผา
 ไ้อ้กระฎีที่จะจากฝากน้ำตา
 ไว้คอยลาเหล่านักเลงฟังเพลงยาว
 เคยเยี่ยมเยือนเพื่อนเก่าเมื่อเราอยู่
 มาหาสุดแลทั้งแก่สาว
 ยืมหนังสือสื่อเลื่องถามเรื่องราว
 ไ้อ้เป็นคราวเคราะห์แล้วจำแคล้วกัน⁽³⁹⁾

[รำพันถึงเครื่องไทยทาน]

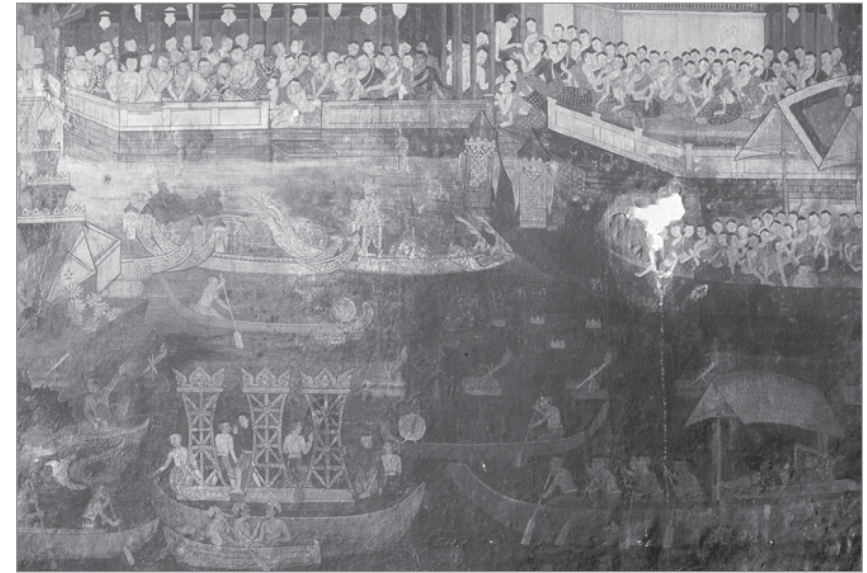
ระดูร้อนก่อนเก่าทำข้าวแช่
 นำชมแต่เครื่องกับสำหรับฉัน
 ช่างทำเป็นเช่นดอกจอกเป็นดอกจันทน์
 งามจนชั้นกระชายทำเหมือนจำปา
 มะม่วงดิบหิบบดูจิ้งจุก
 ทำนารักรูปสัตว์เหมือนมัจฉา
 จะแลลกลับกลายสุดสายตา
 เคยไปมามีได้เห็นจะเว้นวาย
 ทรุษสงกรานต์ท่านแต่งเครื่องแข่งสด
 ระรื่นรสร่าเช่นพุ่มเสนกระสาย
 น้ำกุหลาบอาบอุระแสนสบาย
 ถึงเคราะห์ร้ายหายหอมให้ตรอมทรวง
 เหมือนแสนใจไอ้เสียแรงแต่งหนังสือ
 จนมีชื่อเสียงเลื่องทั้งเมืองหลวง
 มามืดเหมือนเดือนแรมไม่แจ่มดวง
 ต้องเหงาหงวทรวงเศร้าเปลี่ยวเปล่าใจ
 จำจากเพื่อนเหมือนจะพาน้ำตาตก
 ต้องระหกระเหินหาที่อาศัย
 ไอ้แสนอายปลายอ้อยเลื่อนลอยไป
 เจ็บเจ็บใจไม่รู้หายชังตายทน
 ที่อาร์มิดคุณการุญรัก
 ได้เห็นพักตร์พบปะปีละหน
 เข้าวิสาขมาทั่วทุกตัวคน
 ถวายต้นไม้กระถางต่างต่างกัน

ศุภคาสิลารูปสตรีในวัดเทพธิดาราม

ดูกิ่งใบไม้แซมติดแต้มแต่ง
 ลูกดอกแฝงแกลังประดิษฐ์ความคิดขยัน
 พุ่มสีผึ้งถึงดีล้นจีจันทน์
 ต้นแก้วกรรณการมีสารพัด
 ทำรูปพราหมณ์งามพริ้มแยมยืมเยื้อน
 กิณนรเหมือนนางกิณนรขนอ่อนหยัด
 ดูนางนั่งปลั่งเปล่งดูเคร่งครัด
 หน้าเหมือนผัดผ่องผิวกรีดนิ้วนาง
 รูปนกทกผกผินกินลูกไม้
 บ้างจับใช้ชนพลิกพลิวปีกหาง
 นกยางเจ้าเขาจากเหมือนนกยาง
 รูปเลื้อกวางกบกระต่ายมีหลายพัน
 ทำแปลกแปลกกนกผาหรั่งทั้งเจ้าเงาะ
 นำหัวเราะรูปร่างคิ้วค้างขน
 สุกรแกะแพะโผนแผ่นโดนกัน
 ล้วนรูปปั้นต่างต่างเหมือนอย่างเป็น

จะแลลันบับปีครั้งนี้หนอ
 ที่ชอบพอเพื่อนสำราญจะนานเห็น
 ด้วยโศกสมุรร้อนไม่หย่อนเย็น
 จงอยู่เป็นสุขสุขทุกทุกคน
 ขอแบ่งบุญสุนทรถาวรสวัสดิ์
 ให้บริบูรณ์พูนสมบัติพิพัฒน์ผล
 เกิดกองทองกองนากอย่ายากจน
 เจริญพินัยพาลสำราญเรียง
 ไฉ่สสารหลานสาวเหล่าข้าหลวง
 เคยมาลงหลงเชื่อจนเหลือเหลือ
 ไม่รู้เท่าเจ้าทั้งนั้นเสียชั้นเชิง
 เชิญบันเทิงเถิดนะหลานปากหวานดี
 ได้ฉันทมขมลินเสียสิ้นแล้ว
 ล้วนหลานแก้วหลอกน้ำต้องล่าหนี
 จะนับเดือนเลื่อนลับไปนับปี
 อยู่จดังได้เป็นหม่อมให้พร้อมเพรียง⁽⁴⁰⁾
 ไฉ่เดือนอ้ายไม่ขาดกระจาตหลวง
 ใส่เรือพวงพวงแห่แข่งแซ่เสียง
 อึกกระทิกครึกโครมคบโคมเคียง
 เรือรายเรียงร้องขับตีทับโชน
 บ้างเขียนหน้าทาต้ายันรำเด็น
 ลางล่าเล่นจ้วหนังมีทั้งโชน
 พวกขี้เมาเหล่าประสกลกโลน
 ร้องโชนโหยนโชนฉับรับชาติรี
 ล้วนเรือใหญ่ใส่กระจาตยามบาตรพร้อม
 ของคุณหม่อมจอมมารดาเจ้าภาชี⁽⁴¹⁾
 ทั้งขุนนางต่างมาด้วยบารมี
 ปี่พาทย์ตีเด่นรำทุกลำเรือ

ขบวน “เรือใหญ่ใส่กระจาต” งานเดือนอ้าย มีตัวอย่างอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังถอยกระทงใน
 พระอุโบสถ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพฯ เขียนสมัยรัชกาลที่ 5

ของขนมสัสมุกทั้งลูกไม้
 หมูเปิดไก่อุ้งแห้งแดงมะเขือ
 พริ้วอ่อนด้วยกล้วยอ้อยนบร้อยเครือ
 จนล้นเหลือเกลือกปลาร้าสารพัน
 แล้วเราได้ไตรดีแพรสีเสด
 สบงแปดคืบจัดเป็นสัตตขันธ
 ไฉ่แต่นี้มิได้เห็นเหมือนเช่นนั้น
 นับคืนวันปีเดือนจะเลื่อนลอย
 เหลืออาลัยใจเอ๋ยจะเลยลับ
 เหลืออาภัพพุดยากเหมือนปากหอย
 ให้เขินขวยด้วยวาวาสนาน้อย
 ต้องหน้าจ้อยน้อยหน้าระอาอาย
 ออกวัสสาฟ้าสบงกระทงเข้า
 พระองค์เจ้าจบพระหัตถ์จัดถวาย
 ไม่แหยงนงเลยกลัวเจ้าขรรณาย
 สำรวมกายก้มหน้าเกรงบารมี

สวตมนต์จบหลบออกข้างนอกเล่า
 ปะแต่เหล่าสาวแซ่ห่มแพรสี
 ลู้อลับตามาจนสุดถึงภูมิ
 เหมือนไม่มีตาตัวด้วยกลัวตาย
 ตั้งแต่ไม่มีได้หลบไม่พบแล้ว
 จงผ่องแผ้วพักตร์เหมือนดั่งเดือนหงาย
 จะเจียบเหงาเข้าเย็นจะเว้นวาย
 โอใจหายหมายมาดเคลื่อนคลาตคลา
 เหมือนใบศรีมีงานท่านสนอม
 เจิมแป้งหอมน้ำมันจันทน์ให้หรรษา
 พอเสร็จการท่านเอาลงทั้งคงคา
 ต้องลอยมาลอยไปเป็นใบตอง
 เหมือนตัวเราเล่าก็พลอยเลื่อนลอยลับ
 มิได้รับไทยทานดูงานฉลอง
 โอ้ทองหยิบลิลลอยทั้งฝอยทอง
 มิได้ครองไตรแพรเหมือนแต่เดิม

พระสิงหะพระอภัย⁽⁴²⁾ พระทัยจัด
 ไม่ขวยยี้ดยกยอชะลอเฉลิม
 เมื่อกระนั้นจันทน์และกระแจะเจิม
 ได้พูนเพิ่มเหิมฮึกอยู่ตีกราม
 ครั้นเห็นห่าร้างเร็ดก็เกิดทุกข์
 ไฟริวกบูกเบียดเป็นเสี้ยนหนาม
 ลู้อต่ำต้อยน้อยตัวเกรงกลัวความ
 ด้วยเป็นยามยากจนจำทนทาน
 ขอเดชะพระสยามบรมนาถ
 เจ้าไตรลาศโลกามหาสถาน
 ทรงง้าวเผือกเงือกหงอนสังวรสังวาล
 ถือพัดตาลดาไฟประลัยกัลป์

พระศิวะ วาดโดย สนั่น ศิลากรณ
 (ภาพจาก เทวกำเนิด. โดย พระยาสุริยา
 ภิรมย์. สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์)

ประกาศิตอิทธิเวทพิเศษประเสริฐ
 ให้ตายเกิดสิ้นสุดมนุษย์สวรรค์
 ตรัสยังไรไปเป็นเหมือนเช่นนั้น
 พระโปรดฉันเชิญช่วยอำนวยพร
 เชื่อว่าจักรกักรใครที่ไหนมั่ง
 ให้สมหวังตั้งจำนงประสงค์สมร
 ทรงเวทมนตร์ดลประสิทธิ์ฤทธิรอน
 เจริญพรภิญโญเดโชชัย
 ที่หวังขึ้นกลั่นกลั่นกระสันสวาท
 อย่าแคล้วคลาตเคลือบแคลงแห่งใจ
 มิตรจิตขอให้มิตรใจไป
 ที่มีตไม่เห็นห้องช่วยสองเทียน

พระนารายณ์ วาดโดย สนั่น ศิลากรณ์
(ภาพจาก เทวกำเนิด. โดย พระยาสุริยา
ภิรมย์. สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ไม่ปรากฏปีที่
พิมพ์)

ขอเดชะพระนารายณ์อยู่สายสมุทร
พระโพกขงศ์เฉลิมเสริมพระเศียร
มังกรกอดสอดประสานสังวาลเวียน
สถิตเสถียรแทมมมหาสุกรี
ทรงจักรสังข์ทั้งคทาเทพาวุธ
เหยียบบาศรุตเทียวทวาทศราศี
ขอมหาอานุภาพปราบไฟรี
อย่าให้มีมารขวางระคายระคาย
ที่คนคิดริษยานินทาโทษ
พระปลื้มโปรดปราบประยูรให้สูญหาย
ศัตรูเจียบเรียบร้อยจะลอยชาย
ไปเชยสายสุดสวาทไม่ขาดวัน

พระพาย วาดโดย สนั่น ศิลากรณ์
(ภาพจาก เทวกำเนิด. โดย พระยาสุริยา
ภิรมย์. สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ไม่ปรากฏปีที่
พิมพ์)

ขอเดชะพระมหาวายุพัต
พิมานอศวราชแผ่นผาดผัน
ทรงสีหเสื่องเครื่องไฟประลัยกัลป์
กุมพระขรรค์กรดกระหวัดพัดไพลม
ขอเดชะวายุเวกจะเศกเวท
พอหลับเนตรพริบหนึ่งไปถึงโฉม
จะสอพลอฉอเลาะประหลาดประโลม
เหมือนกินโสมโคกสว่างทรวง
สุมามาลย์บานแบ่งแมลงภู่
ขอสิ่งสุสมสงวนไม้ควรวาง
จะเหือดสิ้นกลิ่นอายเสียตายดวง
จะหล่นร่วงโรยรสต้องอดอม

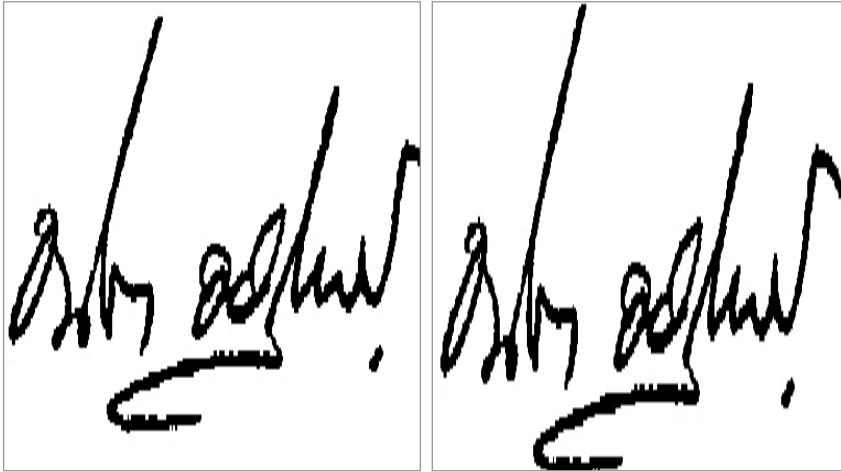

พระอินทร์วาดโดย สนั่น ศิลา
กรณ์ (ภาพจาก เทวกำเ็นค. โดย
พระยาสัจจาภิรมย์. สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์)

ไอ้ออกเอยเขยอื่นไม่ชื่นแ่ม
เขยที่แ่มย้มพรายไม่หายหอม
แต่หส์นัยนไตรตรงสัทธานถึงจอม
ยังแปลงปลอมเปลื้องปลิดไฟจิตรา
ได้บุตรีที่รักยกษ์อสูร
สืบประยูรอยู่ถึงดาวดึงสา
เราเป็นมนุษย์สุดรักต้องลักพา
เหมือนอินทราตรงสัไตรเป็นไรมี

[รำพึงฝัน]

อย่าประมาทชาติหมู่แมงภู้ง
ประสงค์ซึ่งเสนหาสร้อยสาหร
ตุตอกไม้ในจังหวัดปฐพี
ดวงไฉนมีกลิ่นรวยรินรส
พอบานกลีบถึงลงคลึงเกล้า
ฟุบแฝงเฝ้าเฟ้นพอนเกสรสด
ลัจจังจริงมิ่งขวัญยารันทด
ถักกลืนไถลไธรสเลื้อยดอคม
อันโกสุมพุ่มพวงดอกดวงนี้
สร้อยสาหรร์ำเพยระเหยหอม
ภมรมาดปรารภนาจึงมาดอม
ต้องอดอคมอกตรมระทมทวิ
มั่นรับรักหักว่าเมตดาตอบ
เมื่อผิดชอบภายหน้าจะพาหนี
เหมือนอิเหนาเขาก็รู้ไม่สู้ดี
แต่เพียงพินนี้ก็ได้ด้วยง่ายตาย
อย่าหลบลู่ถูถูกแต่ลูกยักษ์
เขายังลักไปเสียได้ตั้งใจหมาย
เหมือนตัวพินนี้ก็ลือว่าชื้อชาย
รู้จักฝ่ายฟ้าดินชินชานาญ
ถึงนทีสี่เรศขอบเขตแขวง
ป้อมกำแพงแหล่งล้อมพร้อมทหาร
เดชะฤทธิ์วิทยาปรีชาชาญ
ช่วยบันดาลได้สมอารมณ์ปอง

(ซ้าย) แผนที่โบราณแสดงเส้นทางและเมืองต่างประเทศชายทะเล เช่น เกาะชวา, มะละกา ฯลฯ (ภาพจาก สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 2. กรมศิลปากร, 2542)
(ขวา) ลำเกาจีนและกำป็นฝรั่งในมหาสมุทรอินเดีย (ภาพจาก สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 1. กรมศิลปากร, 2542)

จริงจริงจะไปอุ้มเนื้อนุ่มนวม
ลงนั่งร่วมเรือกลพยนต์ผยอง
อยู่ท้ายพระจะได้เรียงเคียงประคอง
ครลโล่งลอยทะเลเหมือนเกตรา
พอลมดีที่จะให้ใช้ไต่ปล้น
ไปตามแผนที่ประเทศเทศภาษา
แสนสบายสายสมุทรสุดสายตา
เห็นแต่ฟ้าน้ำเขียวเปล่าเปลี่ยวทรวง
ในสาขลวนลิกโครมครึกคลื่น
สุดจะฝันฝ่าชะเลหลวง⁽⁴³⁾
เห็นฝูงปลานาคินล้นทั้งปวง
เกิดในห้วงห้อมมหาคงคาเต็ม

แขกฝ่าหรั่งมั่งค่าพวกพาณิช
สังเกตทิศถิ่นทางต้องวางเข็ม
เข้าประเทศเขตแดนเลียบแล่นเล็ม
เขาไปเต็มไปตามทางกลางน้ำที่
ถ้าแม่น้ำปลาวาฬผุดผ่านหน้า
เรือไม่กล้าใกล้เคียงหลักเสี่ยงหนี
แนวชลาน้ำนมแม่นมดี
ดูเร็วรีเรือเรื่อยไม่เหนี่ยวแรง
เย็นระรินคลื่นเรียบเสียบสงบ
มหรณพลิบเนตรในเขตแขวง
แน่นคว้นคลุ้มกลุ่มกลมเป็นลมแดง
เป็นสายแสงเสียงลั่นสนั่นดัง
บัดเดียวคลื่นครืนครึกสะทีกโถม
ขึ้นสาดโตรมดาดฟ้าคงคาซัง
เสียงฮือฮือฮือฮือฮือฮือฮือฮือ
ด้วยกำลังลมกล้าสลาดัน

แต่เรือเราเบาฟ่องถึงต้องคลื่น
ก็ฝ่าฝืนฟูสบายแล่นผายผัน
แม้เห็นคลื่นครืนเครงจะเกรงครัน
จะรับขวัญอุ้มน้องประคองเคียง
จะเขียนธงลงยันต์ปักกันคลื่น
ให้หายรืนราบเรียบเสียบเสียบเสียง
จะแถมสรวลชวนนั่งที่ตั้งเคียง
ให้เอนเอียงแอบอุ้มละมุนทรวง
จะแสนชื่นรืนรสแบ่งสดหอม
เห็นจะยอมหย่อนตามไม่ห้ามหวง
เหมือนได้แก้วแววฟ้าจินดาดวง
ไว้แนบทรวงสมคะเนทุกเวลา

ออกลิกซึ่งถึงที่ซื้อสะดือสมุทร
 เห็นน้ำสุดสูงพุดังภูผา
 ดูพลุ่งพลุ่งวังหว่างคงคา
 สูดนาวาเวียนวนไม่ผันไป
 เรือลูกค้าพาณิชไม่ขีดเบียด
 เล่นก่าวเสียดหลักลำตามน้ำไหล
 แลชะเลเกตราบ้างมาไป
 เห็นไรไร่รั้วรันท่านมีมือ
 แม่นพรายนน้ำท่าฤทธิณีมิตรูป
 สว่างวুবวงแดงดั่งแสงกระสือ
 ต้องสุ่มไฟใส่ประโคนให้ไหมฮือ
 พัดกระพือเผาหนังแกร่งความ
 แต่ตัวพืมีอุบายแก้พรายผุด
 แศกเพลิงชูดเช่นกับไฟประลัยผลาญ
 ทั้งพรายนน้ำทำลายวอดวายปราณ
 มิให้พานพักรถน้องอย่าหมองมัว
 ดูปลาใหญ่ในสมุทรผุดพ่นน้ำ
 มีตเหมือนคล้าคลุ่มบดสลตสั่ว
 พุ่งทะลิ่งถึงฟ้าดูน่ากลัว
 แต่ละตัวตะลະโขดนับโยชน์ยาว
 จะหยอกเข้าเฝ้ายั่วให้หัวเราะ
 ชวนชมเกาะกะเปาะกลมชื่อนมสาว
 สาคเรศเขตแคว้นทุกแดนดาว
 ดูเรือชาวเมืองใช้ใบไปมา
 เรือสลัดตตระกำร้อยลำหวาย
 ทำเรือค้าขายแล่นล้วนแน่นหนา
 นาวาระเซียงเสียงเฮสุเรสุรา
 ใส่เสื้อผ้าโพกน้นลงยันต์ราย

เหมือนเรือเปล่าเสากระโดงลดลง
 ปลอมเรือจรจับบรรดาลูกค้าขาย
 ตัวคนได้ไม่ล้างให้วางวาย
 เจาะตื่นหวายร้อยล้นทุกคนไป
 โดยหากว่าถ้าไปปะเรือสลัด
 ศรีสวัสดิ์แวจะพริ้นประหวั่นไหว
 จะอุ้มวางกลางดักสะพักไว้
 โบกธงชัยให้จิงงักำบังตา
 แล้วจะใช้ใบเยื้องไปเมืองเทศ
 ชมประเภทพวกแขกแปลกภาษา
 ทั้งหนุ่มสาวเกล้ามวยสวโยโสภา
 แต่งกายอย่างพราหมณ์งามงามดี
 ล้วนนุ่งห่มไหมพัสตร์ถือสังคัล
 ใส่เพชรนิลนมประดับสลบสี
 แลพิลึกตักตังล้วนมั่งมี
 ชาวบุรีชื้อรถทจร

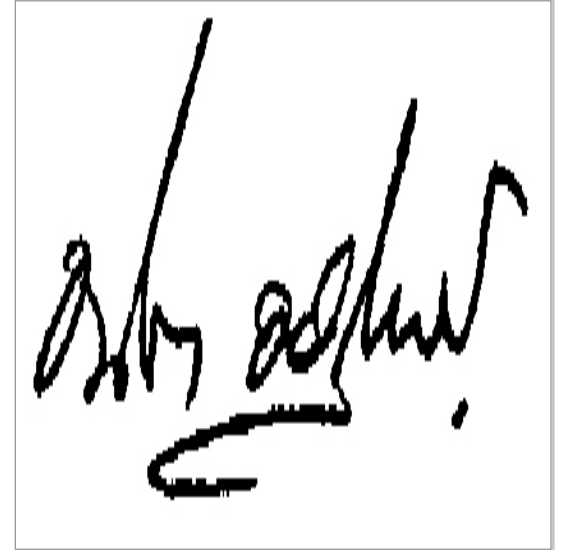
จะเชิญแก้วแวเนตรขึ้นเขตแคว้น
 จัดซื้อแหวนเพชรรัตนประภัสสร
 ให้สร้างทรงดวงสุดาสถาวร
 สว่างร้อนรับขวัญทุกวันคืน
 จะระวังนั่งประคองเคียงน้องน้อย
 ให้ใช้สอยสารพัดไม่ขัดขึ้น
 กลืนไว้ได้ในอุระก็จะกลืน
 ให้แช่มชื่นชมชะเลทุกเวลา
 แล้วจะชวนนวลละอองตระกองอุ้ม
 ให้ชมเพลินเนินมะงุมมะงาหรา
 ไปเกาะที่โอหนาชาวชะวา
 วงศ์อัญมณีนานาหวัวเราะ

รถม้าในสิงคโปร์ สมัยต้นรัตนโกสินทร์
(ภาพจาก John Thomson *A Window to the Orient*. Stephen White. University of New Mexico Press, 1989.)

ตมูกโด่งโจ่งจุ่มทั้งหนุ่มสาว⁽⁴⁴⁾
ไม่เหมือนกล่าวราวเรื่องหุเหืองเจาะ
ไม่เปรศพริ้งหญิงชายค้ายค้ายเงาะ
ไม่มีเหมาะหมดจดไม่ดังงาม
ไม่แจ่งอนอ่อนแอ้นแขนไม่อ่อน
ไม่เหมือนสมรสเสมอภาษาสยาม⁽⁴⁵⁾
รูปกึ่งามนามก็เพราะเสนานาม
จะพาข้ามเข้าละเมาะเกาะมาลากา
เดิมของแขกแตกฝ่าหรั่งไปตั้งตึก
แลพิลึกครึกครื้นชายป็นผา
เมื่อครั้งนั้นป็นหียอุมวียะดา
ชีชมสัตว์มัจฉาในสาคร

แน้นเหมือนหมายสายสุดใจไปด้วยพี่
จะช่วยชีชมตลิ่งเหล่าสิงขร
ประคองเคียงเอียงเอกเขนกนออน
ร้องละคอนอิเหนาเข้ามาลากา

สำเนาในทะเลอันดามัน (ภาพจาก สมุด
ภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุง
ธนบุรี เล่ม 2. กรมศิลปากร, 2542)

แล้วจะใช้ใบปากออกจากฝั่ง
ไปชมละเมาะเกาะวังกัลพังหา
เกิดในน้ำตานิลตั้งศิลา
เหมือนรูกาขึ้นสล้างหว่างคีริน
ชะเลรอบขอบเขาเป็นเงาจ้ำ
เวลาน้ำขึ้นกระเพื่อมถึงเง้อมหิน
เห็นหุบห้องปล่องชลาฟุงนาดิน
ขึ้นหาकिनเกยนอนชะอ้อนเนิน
ภูเขานั้นวันหนึ่งแล่นจิ้งรอบ
เป็นเขตขอบเทพเจ้าจอมเขาเขิน
จะขึ้นชวนวนลละองประคองเดิน
เลียบเหลี่ยมเนินเพลินชมพนมนิล
จริงนะจะจะเก็บทั้งกัลพังหา
เมืตมูกดาคลั่นสาตกลางหาดหิน
เปี้ยอ้อแก⁽⁴⁶⁾แลรอบขอบคีริน
ระรื่นกลิ่นไม้หอมมีพร้อมเพรียง

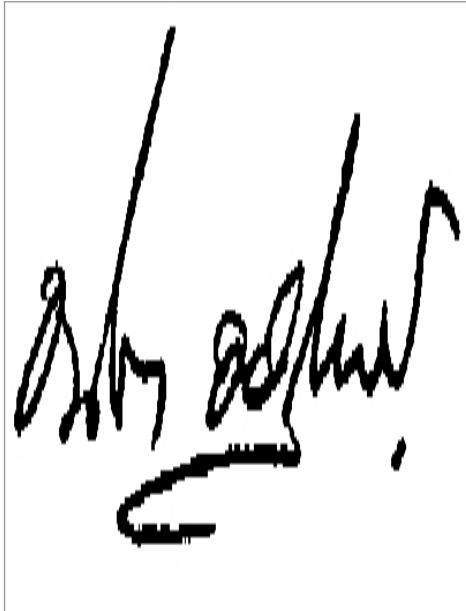
สะพรั่งต้นผลดอกออกไม่ขาด
 ศิลาลาดลดหลั่นชั้นเฉลียง
 จะค่อยเลียบเหยียบย่องประคองเคียง
 เป็นพีเลียงเพียงพัวร่วมชีวา
 จำปาตะอุงนหอมกรุ่นกลิ่น
 กำแผ่ผืนลินธุดันบุหงา
 ด้วยเกาะนี้ที่ท่าเลหวาด
 แต้นกกาก็มิได้ไปไกลกราย
 แล้วจะใช้ใบไปดูเมืองสุหรัต⁽⁴⁷⁾

ท่าคลื่นซัดซังวันชลสาย
 ตั้งตึกรามตามตลิ่งแขกหญิงชาย
 แด้มผ้าลายกะลาลีพวกตีพิมพ์
 พื้นม่วงทองทองข้าย่ามะหวาด
 ฉีกวิลาศลายล่ายองเขียนทองจัม
 ทำที่อยู่ดูพิลึกลัวนตึกทิม
 เรียบเรียงริมฝั่งสมุทรแลสุดตา
 จะตามใจให้เพลินเจริญเนตร
 ชมประภพพราหมณ์แขกแปลกภาษา
 ได้แย้มสรวลชวนใช้ใบลีลา
 ไปมั่งกล้า⁽⁴⁸⁾ฝ่าหรั่งระว่างตระเวน
 กำปั่นไฟใหญ่น้อยออกลอยเที่ยว
 ตลบเลี้ยวแลวังดั่งจิ้งเหลน
 ถ้วนเดือนหนึ่งจึงผลัดพวกหัสเคน
 เวียนตระเวนไปมาทั้งตาปี
 เมืองมั่งกล้าฝ่าหรั่งอยู่ทั้งแขก
 พวกเจ๊กแทรกแปลกหน้าท่ามาษี
 แลพิลึกตึกรามงามงามดี
 ตึกเศรษฐีมีทรัพย์ประดับประดา

ตึกรามฝรั่งชาวยุโรปตามเมืองท่าต่างๆ จิตรกรรมสีฝุ่นบนแผ่นกระดานไม้สัก ที่วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดโปรดเกศเชษฐาราม อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

ดูวาวแววแก้วกระหนกกระจกกระจ่าง
 ประตุน้าต่างติดเครื่องรอบเฟืองฝา
 ล้วนชายเพชรเจ็ดสีมีราคา
 วางไว้หน้าตึกร้านใส่จานราย
 แล้วตัวไปไม่นั่งระว่างของ
 คนซื้อร้องเรียกหาจึงมาขาย
 ด้วยไม่มีดีโบยขโมยขมาย
 ทั้งหญิงชายเข้าค้ำเขาสำราญ
 นอกกำแพงแขวงเขตประเทศถิ่น
 เป็นสวนอินทผลาลัมทับน้ำหวาน
 ร่องอ่างไว้ใช้ทำแทนน้ำตาล
 ต้องแต่งงานขันหมากเหลือหลากจริง
 ถึงขบปีมีจันทำขวัญต้น
 แต่งเหมือนคนขอสู่นางผู้หญิง
 แม้นถึงปีมีลูกใครปลูกทั้ง
 ไม่ออกจริงจันหล่นลำต้นตาย

เขาสุนทรภู่ หรือเขาสึง
คุตรโนเกาะลังกา (ศรีลังกา) ที่
ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาท
(ภาพจากสมุดภาพไตรภูมิฉบับ
กรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี
เล่ม 1. กรมศิลปากร, 2542)

บ้านตลาดกวาดเลี่ยนเตียนตะล่ง
ถึงของหลงลืมไว้ก็ไม่หาย
ไปชมเล่นเช่นฉันว่าประสาสบาย
บ้านเมืองรายหลายประเทศต่างเพศพันธุ์
จะพาไปให้สร้างทางกุศล
ขึ้นสิงหล⁽⁴⁹⁾เห็นจะได้ไปสวรรค์
ไหว้เจดีย์ที่ทำเลเวฬวัน
พระรากขวัญอันเป็นยิ่งเขาสึงคุตร
คิดจะใช้ใบขำไปตามเข็ม
เขียนมาเต็มเล่มแล้วจะสิ้นสมุด
เหมือนหมายทางต่างทวีปเรือรบรุด
พอสิ้นสุดสายมหาอาณพ

เหมือนเรื่องรักจักประเทศถิ่น
มีทันสิ้นสุดคำก็จำจบ
แม่นขึ้นเคื่องเปลื้องปลิดไม่คิดคบ
จะเศร้าชบโศกสะอื่นทุกคืนวัน
เหมือนยักษ์ที่สิงขรต้องศรกก⁽⁵⁰⁾
ปักตรึงอกอานภาพข้าสาปสร
อยู่บนพบุรี⁽⁵¹⁾ที่ตรงหว่างเขานางประจัน
เสียงไก่ขันขึ้นนนทรีคอยตีซ้ำ
แสนวิตกกอกพญาอนุรราช
สุดหมายมาดไม่มีที่อุปถัมภ์
ครسهเทือนเหมือนอูระจะระยำ
ต้องตีซ้ำซ้ำในฤทัยระทม

ถึงกระไรได้สุดส่ำห้อสาสมัค

ขอเห็นรักสักเท่าชีกกระฝีกผม
พอชื่นใจได้สว่างสร้างอารมณ์
เหมือนนิยมนมคະเนถิตเทวัญ
ถวิลหวังสั่งวาสสวาทแสง
ให้แจ่มแจ้งแต่งตามเรื่องความฝัน
ฝากผีปากฝากคำที่สำคัญ
ชื่อรำพันพิลาปล้ำกาพย์กลอน
เปรียบเหมือนกับขบกล่อมสนอมเสน่ห์
สำเนียงเห่เทวัญริมบรรจรณ์
เสวยสวัสด์วัฒนาสถาวร
วานฟังกลอนกลอยแก่⁽⁵²⁾เกิดแม่เอ๋ย.ฯ

เชิงอรรถ

- 1 สุนทร คือ พระภิกษุสุนทรภู่ เวลานั้นบวชมาราว 18 หรือ 19 พรรษา
- 2 “เดือนแปดวันจันทร์” วันจันทร์เดือน 8 ปีชวด พ.ศ. 2385
- 3 ปีวอก พ.ศ. 2367
- 4 เมืองเพชรบุรี
- 5 เมืองราชบุรี
- 6 สองพี่น้อง ตำบลและที่ตั้งอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี
- 7 มีเขาकाเผ่น อยู่ในท้องที่ตำบลคอนแสลม อำเภอพนมทวน กาญจนบุรี สูง 383 เขาพ่อปู่ก็เรียก
- 8 หมายถึง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สวรรคตเมื่อ พ.ศ. 2367
- 9 หมายถึง เมืองพิษณุโลก
- 10 มีเขาหนองม้าวัง อยู่ในท้องที่อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
- 11 ความฉันทาตก ตกนิบาต ในนิบาตชาดกแปล เล่ม 6 น.60
- 12 สมเด็จพระยาราชราชนิกายภาพโปรดประทานอธิบายว่า พระสังหะไตรภพ หมายถึง เจ้าฟ้าอาภรณ์ พระอภัยมณี หมายถึง เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ และศรีสุวรรณ หมายถึง เจ้าฟ้าปิ๋ว
- 13 ข้อความตอนนี้ แสดงว่า พระภิกษุสุนทรภู่เคยคิดจะสึกเมื่ออยู่วัดเลียบ แต่แล้วไม่สึก คงบวชอยู่ต่อมา
- 14 ดูเรื่องเปรียบเทียบในสื่อโคคำฉันท์ และคำไว
- 15 พระภิกษุสุนทรภู่ ย้ายจากวิหารวัดเลียบมาอยู่วัดเทพธิดา ระหว่าง พ.ศ. 2383-2385
- 16 ที่ว่ากันว่า สุนทรภู่ใจเจ้า อาจเป็นตอนนี่ เคยฟังพระบารมีเจ้าฟ้ากุนทลทิพพวดีและพระโอรส มาก่อน เมื่ออยู่วิหารวัดเลียบ แล้วย้ายไปอยู่วัดเทพธิดา ฟังพระบารมีกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ
- 17 ปีฉลู พ.ศ. 2384
- 18 คงหมายถึง พระพุทธรูปศิลา ซึ่งเป็นพระประธาน และพระพุทธรูปทรงเครื่องยืนปางห้ามสมุทร (ประธานอภัย) ในพระอุโบสถ วัดเทพธิดา
- 19 หมายถึง กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ?

20 ปีชวด พ.ศ. 2385

21 โอดพัน พัดชา และข้าลูกหลวง เป็นศัพท์วิชาการ ในคีตศิลป์และดุริยางคศิลป์ของไทย ได้ขอให้นายมนตรี ตราโมท อธิบายไว้ดังนี้

โอดพัน หมายถึงการบรรเลงหรือขับร้องเพลงโดยดำเนินทำนองเป็น 2 อย่าง ตอนแรกหรือเที่ยวแรกใช้ทำนองเสียงยาวโหยหวน (โอด) ตอนหลังหรือเที่ยวหลังใช้ทำนองเสียงสั้นและถี่ (พัน) อีกนัยหนึ่ง เป็นการเปลี่ยนระดับเสียงให้ตอนแรกกับตอนหลังเป็นคนละระดับ (Key)

พัดชา เป็นชื่อเพลงที่มีทำนองไพเราะเย็นๆ ในจำพวกขับกล่อมเพลงหนึ่งทางดนตรี รวมอยู่ในเพลงเรื่องทำขวัญ ในที่นี้หมายถึงการแห่กล่อมที่แยกออกไปเป็นทำนองเพลงพัดชา

ข้าลูกหลวง เป็นทำนองแห่กล่อมอย่างหนึ่ง ซึ่งในโบราณใช้แห่กล่อมพระบรมมหาราชเจ้าลูกเธอ หรือเจ้านายบางพระองค์เวลาขึ้นพระคู่

22 คำกลอนตอนนี้ แสดงว่า นางเมขลา กับ โคมเทพธิดา เป็นคนละองค์และอยู่ใกล้ๆ กัน ถ้าโคมเทพธิดา หมายถึง กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ นางเมขลาจะหมายถึงใคร ดูต่อไป

23 ก่อนจะฝันก็เคยพบเคยเห็นหน้ากันมาแล้ว

24 พระภิกษุสุนทรภู่

25 ปีชวด พ.ศ. 2385

26 จะส่งใครไปทูลก็กลัวจะทรงทราบถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งอาจจะต้องพระราชอาญา เพราะเคยขัดขานมาแล้ว

27 หมายถึง กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ?

28 พระภิกษุสุนทรภู่

29 ปีชวด พ.ศ. 2385

30 หมายถึงว่า พระภิกษุสุนทรภู่มาอยู่วัดเทพธิดาจนถึงปีชวด พ.ศ. 2385 นี้ได้ 3 พรรษา

31 หมายถึงพระปรางค์ 4 ทิศของโบสถ์ในวัดเทพธิดา ยังเห็นได้ในปัจจุบัน

32 มีศาลาสองหน้า ตั้งคร่อมกำแพงล้อมวิหาร โบสถ์ และการเปรียญ

33 สิ่งใดตั้งอยู่หน้าประตูโบสถ์ วิหาร และการเปรียญ ประดุจละ 2 ตัว

34 กฎที่พระภิกษุสุนทรภู่อยู่จำพรรษา

35 ในหนังสือ Buddhist Art in India, Ceylon and Java ของท่าน J. PH.

Vogel มีเชิงอรรถอธิบายไว้ในหน้า 60 ว่า คำ ‘คันธกุฏี’ แต่เดิมเป็นชื่อกุฏิที่ประทับของพระพุทธเจ้า ในเขตวันมมหาวิหาร ณ เมืองสาวัตถี ต่อมาใช้เป็นชื่อเรียกโบสถ์หรือวิหาร ที่ประดิษฐานพระปฏิมาของพระพุทธเจ้า แต่ในที่นี้คงหมายถึงกุฏิที่พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาอยู่อาจหมายถึงพระวิหารน้อย 2 หลัง ซึ่งตั้งอยู่บนมุมกำแพงล้อมวิหาร (ใหญ่) ด้านใด ก็ได้

36 เคยมีศาลาเก๋งคร่อมถนนทางเดิน ระหว่างแถวหมู่กุฏิกับโบสถ์วิหาร และการเปรียญ ภายหลังชำรุดจึงรื้อไป ปัจจุบันไม่มี

37 แกลทอง หมายถึง หน้าต่างเขียนลายรดน้ำทอง

38 ต้นไม้เหล่านี้ ปัจจุบันไม่มีแล้ว

39 เล่ากันว่า เมื่อสุนทรภู่บวชอยู่ในวัดเทพธิดา รับอาสาแต่งเพลงยาวของผู้ชายให้ผู้หญิง และรับแต่งเพลงยาวให้ผู้หญิงตอบผู้ชาย

40 หมายถึง หลอกให้แต่งเพลงยาว หรือ หลอกแอบอ้างรับสั่ง ?

41 คงหมายถึงเจ้าจอมมารดาบาง ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ และพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ

42 พระสิงห์ไตรภพ และพระอภัยมณี ดูเชิงอรรถ 12

43 ในต้นฉบับน่าจะขาดไปคำหนึ่ง อาจเป็น “สุดจะฝันคลั่งผาชะเลหลวง” หรือคำอื่นก็ได้

44 รูปร่างดังนี้ คงพรรณนาตามให้เห็นรูปตัวหนึ่งชว

45 ไม่เหมือนสมรเสมอหน้าภาษาสยาม ?

46 เบี้ยอึก มีประดับซุ้มหน้าต่างโบสถ์ วิหาร และพระปรางค์วัดเทพธิดา

47 เมืองสุหรัท ในที่นี้คงจะหมายถึงเมืองสุราษฎร์ ปากแม่น้ำตาปี (Tapti) แถวฝั่งมลবারตอนบน เหนือบอมเบย์

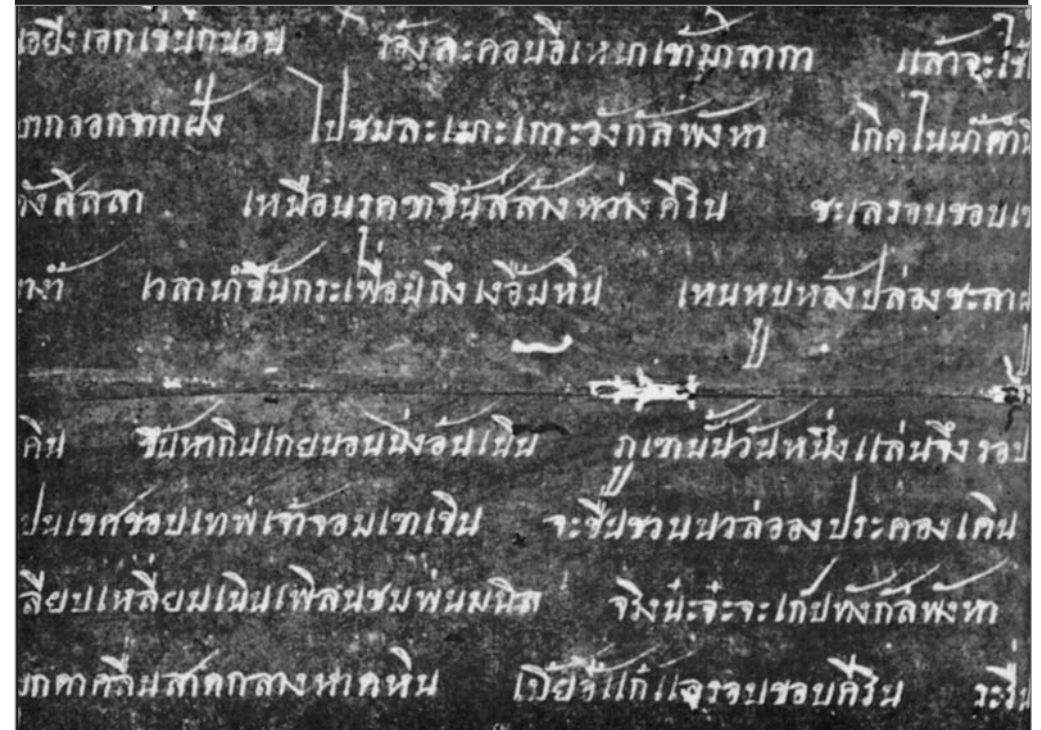
48 หมายถึง เบงกอล (Bengal)

49 เกาะลังกา ที่ตั้งประเทศลังกา

50 หมายถึงนิทานเรื่องท้าวทกชนาก

51 หมายถึง เมืองลพบุรี

52 ถึงเวลาที่แต่งนี้ พระภิกษุสุนทรภู่ มีอายุ 56 ปี

สมุดไทยคำ ตัวเขียนต้นฉบับรำพันพิลาป (ภาพจากหนังสือ รำพันพิลาป/ กรมศิลปากร พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2504)

คำนำ

ของ อธิปติกรรมศิลปากร

(เมื่อพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2504)

ในหนังสือ ประวัติสุนทรภู่ พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งได้พิมพ์ได้อ่านเป็นที่ทราบกันแพร่หลายแล้วนั้น ทรงนิพนธ์ไว้ในเบื้องต้นว่า พระสุนทรโวหาร (ภู่) ซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันเป็นสามัญว่า “สุนทรภู่” นั้น เกิดในรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันจันทร์ เดือน 8 ขึ้น 1 ค่ำ ปีมะเมีย จุลศักราช 1148 เวลาเช้า 2 โมง (ตรงกับวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2329) มีผู้รู้โหราศาสตร์ได้ผูกดวงชาตาไว้ดังนี้

โดยเหตุที่ท่านสุนทรภู่ เป็นมหากวีผู้ยิ่งใหญ่ของไทย ผู้สร้างวรรณกรรมอันไพเราะไว้มากมาย มีชีวิตการประพันธ์เป็นมหัศจรรย์ในดวงวรรณกรรม นับได้ว่าบทกลอนของท่านได้กล่อมประชาชนชาวไทยให้สดชื่นรื่นรมย์มาตลอดเวลากว่าศตวรรษครึ่ง ซึ่งวันเกิดของท่านสุนทรภู่จะเวียนมาบรรจบครบ 175 ปีบริบูรณ์ในวันจันทร์ที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2504 นี้ จึงได้กำหนดจัดงาน *กวีวรรณนา* ขึ้นเป็นอนุสรณ์ในวันคล้ายวันเกิดของท่าน ณ วัดเทพธิดาราม พระนคร และได้เลือกหนังสือ “รำพันพิลาป” ของท่านมาพิมพ์ให้ท่านผู้อ่าน

ได้อ่านได้ฟังกันโดยแพร่หลายในโอกาสนี้ด้วย

เหตุที่จัดงาน *กวีวรรณนา* ขึ้นในวัดเทพธิดา ก็เพราะปรากฏชัดว่า ท่านสุนทรภู่เคยอยู่ในวัดนี้ ด้วยหลักฐานตามที่ทราบ ปรากฏว่า กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 3 ได้ทรงสร้างวัดเทพธิดาเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2379 และคงจะสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2382 เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินผูกพัทธสีมาในปีนั้น ขณะนั้น กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพมีพระชนมายุ 28 พรรษา คงจะได้โปรดให้นิมนต์ท่านสุนทรภู่ ซึ่งยังอยู่ในสมณเพศ ให้มาจำพรรษาในวัดเทพธิดาตั้งแต่ปีเริ่มแรกมีพระภิกษุสงฆ์จำพรรษาในโบสถ์พัทธสีมา หรือถัดมาอีกปีหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ท่านสุนทรภู่กล่าวไว้ใน “รำพันพิลาป” ว่า “ไฉนนี้ปีชาตสงสารวัด เคยโสมนัสในอารามสามวาสา” ปีชาตที่วานั้น ตรงกับ พ.ศ. 2385 และในขณะที่ท่านสุนทรภู่อยู่ในวัดเทพธิดา ก็ได้แต่งหนังสือไว้หลายเรื่อง เช่น เรื่องรำพันพิลาป กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา โคลงนิราศสุพรรณ และเล่ากันมา (ในประวัติสุนทรภู่ พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ว่ากรมหมื่นอัปสรสุดาเทพมีรับสั่งให้แต่งเรื่องพระอภัยมณี ถวายเดือนละ 1 เล่ม สมุทไทย การที่เลือกหนังสือ “รำพันพิลาป” มาตีพิมพ์ขึ้นในงานนี้ ก็เพราะทราบได้แน่นอนว่าบทกลอนเรื่องนี้ท่านสุนทรภู่ได้แต่งขึ้นตามความฝันของท่านเมื่อ พ.ศ. 2385 อันเป็นระยะเวลาที่ท่านอยู่ในวัดเทพธิดา ทั้งรำพันถึงเรื่องราว เหตุการณ์ และสถานที่ในวัดเทพธิดาเกือบตลอดเรื่อง จึงสมควรที่จะจัดพิมพ์ขึ้นให้ได้อ่านได้ฟังกันโดยแพร่หลาย

ท่านสุนทรภู่บอกวันเดือนปีที่ฝันไว้ใน “รำพันพิลาป” ว่า “เดือนแปดวันจันทร์เวลาอนอน” และว่า “ไฉนนี้ปีชาตบันดาลฝัน” จึงเป็นอันรู้ได้ว่า ท่านฝันเมื่อคืนวันจันทร์ เดือน 8 ปีชาต (พ.ศ. 2385) จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมไม่อาจรู้ได้ แต่มักกล่าวไว้แห่งหนึ่งว่า “เมื่อยามฝันนั้นว่านี่ก้นตึกตรองเดือนหงายส่องแสงสว่างคางกลางวัน” ถ้านอนฝันแล้วตื่นขึ้นตึกๆ เห็นดวงจันทร์ส่องแสงสว่างจางก็จะเป็นเวลาข้างขึ้นแก่ๆ หรือข้างแรมอ่อนๆ กระมัง แต่ในปีชาต พ.ศ. 2385 นั้นก็ปรากฏว่ามีเดือน 8 สอง 8 เสียด้วย จึงยากที่จะทราบได้ชัดว่าได้เป็นข้อพิจารณาของท่านผู้อ่าน

มูลเหตุที่ท่านสุนทรภู่จะฝัน ท่านบอกของท่านไว้ว่า เมื่อวันจันทร์ เดือน

8 พ.ศ. 2385 เวลานั้นท่านบวชเป็นพระภิกษุและจำพรรษาอยู่ในวัดเทพธิดา ท่าน จุตรูปเทียนสวดมนต์ก่อนจำวัด แม้จะเป็นราตรีที่เงียบสงัด แต่ก็นอนไม่หลับ หูได้ยินเสียงอะไรต่ออะไร เช่น เสียงจิ้งหรีด เสียงนกแสก เสียงแมลงมุมคืบอก เป็นต้น ตามนิสัยของคนที่มีจิตฟุ้งสวามึน เลยนึกเรื่อยเปื่อยไปถึงเรื่องราว ซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตของท่านที่ผ่านมา มีการผจญภัยนานาประการ นึกไปจนเหนื่อย จึงอ้างเอาอันสงัดแห่งคิณและสัจจะที่ท่านได้บวชเรียนเพียรบำเพ็ญมา พลัง อธิษฐานจิตขอความฝันแล้วก็หลับไป เกิดนิมิตฝัน ว่าตัวท่านเองกำลังว่ายน้ำ น้ำอยู่ในท้องทะเลคนเดียว ก็มีสาวน้อยผู้หนึ่งเหาะมาแล้วพาไปให้อยู่ที่วัด (เทพธิดาราม) ท่านได้เห็นพระพุทธรูปศิลาขาวและพระพุทธรูปทองทรงเครื่อง ซึ่งก็ เห็นจะเป็นพระพุทธรูปในพระอุโบสถวัดเทพธิดานั่นเอง แล้วพรรณนาถึงความฝันที่เห็นในเวลากลางคืน ครั้นตื่นขึ้นนึกถึงความฝันแล้วก็รำพันไปถึงความหลัง ข้อความรำพันช่วยให้เราได้ทราบถึงความเป็นไปในชีวิตของท่าน ได้ทราบถึงสิ่งก่อสร้างและพืชพรรณไม้ที่มีอยู่ในวัดเทพธิดาในครั้งนั้น ตลอดจนพรรณนาถึงเครื่อง ปัจจัยไทยทาน ซึ่งนิยมจัดทำถวายพระภิกษุในสมัยนั้น ครั้นแล้วท่านก็พรรณนาเป็นฝันตื่นของท่านต่อไป มีการพานางในฝันลงเรือพายนต์ไปชมทะเลและชมบ้านเมืองตามทางที่ท่านผ่านไป ในตอนท้ายเป็นคำขอหรือวิงวอนและบอกว่า บทกลอนที่ท่านแต่งนี้ “ชื่อรำพันพิลาป ล้ำกาพย์กลอน” พิจารณาดูคล้ายกับว่าท่านสุนทรภู่มุ่งหมายแต่งเพื่อ ให้ใครอ่านสักท่านหนึ่ง แต่จะได้ถวายให้กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพทรงหรือเปล่า ถึงบัดนี้ เวลาที่ล่วงเลยมาเสียแล้ว จึงเป็นการยากที่จะทราบ

ต้นฉบับ “รำพันพิลาป” ที่นำมาเป็นฉบับพิมพ์มีอยู่ 1 เล่มสมุดไทย พระยาราชสมบัติ (เอิบ บวรานุวัตร) ได้นำมามอบให้ไว้แก่หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ตั้งแต่ พ.ศ. 2480 นอกจากจะบรรยายถึงรายละเอียดให้เราได้ทราบประวัติของท่านสุนทรภู่เพิ่มเติมแล้ว เรื่องรำพันพิลาปยังช่วยให้เราได้มองเห็นจินตนาการอันล้นเหลือของท่านที่น่าสนใจแม้จะได้ตีพิมพ์เผยแพร่แล้วหลายครั้ง แต่ก็ยังไม่เคยมีท่านผู้ใดศึกษาวิจัยค้นหาข้อเท็จจริงกันมาแต่ก่อน ข้าพเจ้าจึงลองศึกษาค้นคว้าและสร้างจินตนา การไปตามบทกลอน ที่รู้สึกเพลิดเพลินไปตามท้องเรื่องที่ท่านสุนทรภู่รำพันไว้ แล้วคิดใคร่จะให้ท่านผู้สนใจได้รับความเพลิดเพลินเช่นนั้นบ้าง จึงพยายามบันทึกหมายเหตุเป็นเชิงอรรถไว้ใน

หน้านั้นๆ พอเป็นแนวทาง เพื่อท่านผู้อ่านจะได้ลองสร้างจินตนาการไปตามท้องเรื่องดูบ้าง แต่ถ้าเห็นว่าบันทึกที่ให้เป็นเชิงอรรถได้นั้นไร้สาระ ก็ขอได้โปรดให้อภัยและอย่าได้ถือสาเอาเป็นสาระ โปรดถือเสียว่าเป็นแต่เพียงความเห็นและความรู้สึกของผู้อ่านคนหนึ่งที่น่าสนใจ

ณ อภิลักขิตสมัยคล้ายวันเกิดของท่านสุนทรภู่ เวียนมาบรรจบครบ 175 ปี ในวันจันทร์ที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2504 นี้ ข้าพเจ้าขอเชิญชวนท่านที่เคารพทั้งหลาย ได้โปรดร่วมใจน้อมคารวะจิตรำลึก ด้วยสำนึกในกิตติคุณอันสูงส่งของท่านมหากวีผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ซึ่งได้สร้างสมบัติวรรณกรรมอันไพเราะเพราะพริ้งและหาค่ามิได้ ไว้เป็นอสังการอันเจิดจ้าของชาติไทย และเป็นอาภรณ์ประดับดวงใจของปวงชนชาวไทยให้พริ้งเพริดเจิดฉายชั่ววันดึกนิรันดร์

กรมศิลปากร
23 มิถุนายน 2504

ประมวลภาพประวัติศาสตร์

กรมศิลปากร ฉลองกุฏิสุนทรภู่ ครึ่งแรกที่วัดเทพธิดาราม
เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2504

จากหนังสือรัฟพันทิลาล ของสุนทรภู่ กรมศิลปากร พิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อ
กรกฎาคม พ.ศ. 2504

ภายในพระอุโบสถวัดเทพธิดาราม นักเรียน นักศึกษา
ประชาชน ผู้สนใจ และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ร่วมกัน
บำเพ็ญกุศล อุทิศแก่ท่านสุนทรภู่ งานกวีวรรณนาเนื่องในอภิ
ลักขิตสมัย ครั้ววันเกิดครบ 175 ปี ของท่านสุนทรภู่ คือ
วันจันทร์ที่ 26 มิถุนายน 2504

(ซ้าย) อธิบดีกรมศิลปากร นำชมศิลปวัตถุและวัตถุสถาน ภายในบริเวณวัดเทพธิดาราม ใน
งานกวีวรรณนา ครอบรอบ 175 ปี แห่งวันเกิดของท่านสุนทรภู่ เมื่อวันจันทร์ที่ 26 มิถุนายน
2504 (ขวา) นักศึกษาประชาชนและผู้สนใจกำลังฟังคำบรรยายในงานกวีวรรณนา

(ซ้าย, กลาง) นักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร กำลังสวด
โ้ให้วิหารราย ภาพพระไชยสุริยาของท่านสุนทรภู่ ที่ศาลาสองหน้า
วัดเทพธิดาราม ในงานกวีวรรณนา

(ขวา) นักเรียนที่มาร่วมงานกวีวรรณนากำลังชมสมุดไทย
ภายในกุฏิสุนทรภู่

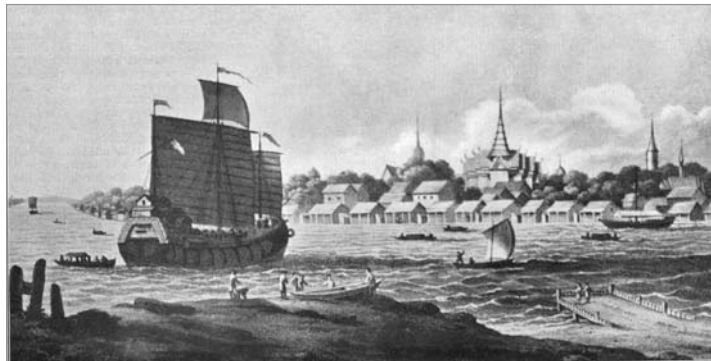
ราพันพิลาป ของ สุนทรภู่

กลอนเพลงยาวนิราศรัก “กระฎุมพี”

จากบทความวิชาการ เรื่อง **สุนทรภู่ มหากวีกระฎุมพี**
ของ ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เชื้อวงศ์วงศ์ พ.ศ. 2524

คัดและตัดตอนจากหนังสือ **เศรษฐกิจ-การเมืองเรื่องสุนทรภู่ มหากวีกระฎุมพี** สุจิตต์ วงษ์เทศ : บรรณาธิการ สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2545

สำเนาเข้ามาค้าขายในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ โดยการค้าขายทางไกลนี้เองชนชั้นกระฎุมพีไทยที่ค่อยๆ วัฒนธรรมไป (ภาพเขียนฝีมือชาวยุโรป จากหนังสือ *Journal of an Embassy to the COURTS OF SIAM AND COCHIN CHINA* โดย John Crawford)

โครงสร้างสังคมศักดินาที่จัดลำดับขั้นของคนด้วยกำเนิดเริ่มคลอนคลายลง ชุนนางบางคนมีอำนาจกว่าเจ้านาย คนจีนบางคนมีทรัพย์สินมากและเป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไป เจ้านายบางคนก็ตกยากเพราะไร้สินทรัพย์ค้า

กล่าวอีกนัยหนึ่งการเคลื่อนย้ายทางสังคมซึ่งเพิ่มขึ้นและมองเห็นได้ชัดแก่คนสมัยนั้นทำให้การจัดฐานะของคนด้วยกำเนิดเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัวอีก

ต่อไปสถานะทางสังคมที่สูงขึ้นของพวกกระฎุมพีก็ได้มีรากฐานอยู่บนกำเนิดแท้ๆ พวกกระฎุมพีจึงเริ่มมองข้ามความสูงส่งของกำเนิด

วรรณกรรมสุนทรภู่แสดงออกซึ่งอหังการของชนชั้นกระฎุมพีในแง่ที่อย่างชัดเจน แม้ว่าสุนทรภู่ไม่เคยเรียกร้องความเสมอภาคของมนุษย์ แต่สุนทรภู่ก็ไม่ยอมรับบทบาททางสังคมที่ถูกกำหนดขึ้นด้วยกำเนิด

วรรณกรรมเรื่อง ราพันพิลาปเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรของอยุธยาจะเปรียบได้เลย การรำพันถึงความรักที่แหวกวงล้อมของกรอบศักดิ์ดิณอย่างเปิดเผยเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ก็แต่ในความฝันและสุนทรภู่ก็เสนอความรู้สึกนี้ในรูปของความฝัน แต่ฝันของสุนทรภู่เป็นฝันที่ผู้อ่านรู้ได้ทันทีว่าเป็นความจริง เพราะสุนทรภู่เอาชีวิตจริงของตนเล่าแทรกไว้ตลอดเรื่องฝันอันยืดยาวนั้น

จริงอยู่ แม้ว่าสุนทรภู่ก็ยอมรับความเป็นไปไม่ได้ของความฝันนั้นในโลกจริง จึงได้เปรียบหญิงที่ตนใฝ่ฝันว่าเป็นนางฟ้า (นอกจากนี้ก็เพื่อให้พ้องกับนาม “**อัปสรสุดาเทพ**” ด้วย) แต่การใฝ่ฝันถึงเป็นลายลักษณ์อักษรนี้เป็นสิ่งพึงทำได้และสุนทรภู่ได้ทำด้วยลีลาที่อหังการ “ด้วยเกิดเป็นชนมนุษย์บุรุษราชมหาหมายมาดนางสวรรค์ร่วมบรรจรรณม์” (ราพันพิลาป)

ความรักเป็นสิ่งที่แปลกใหม่ในวรรณกรรมกระฎุมพี

ในสังคมศักดินาของอยุธยาความรักที่เรารู้จักในบัดนี้ไม่น่าจะมีความหมายมากนัก ความรัก (ตามความหมายที่เรารู้จักบัดนี้) เกิดขึ้นได้ก็เพราะคน มีสิทธิ์จะเลือกคู่ หากคู่ครองเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดไว้ด้วยการเมืองหรือฐานะทางสังคมความรักก็ไม่ใช่ว่าจำเป็น ความรักของวรรณกรรมอยุธยาเป็นความรักที่เกิดจากความเหมาะสมทางฐานะสังคม หรือมิฉะนั้นก็เกิดจากอำนาจลึลับของพระเจ้าที่กำหนดชะตามาให้เช่นนั้นดังเช่นพระรามาธิบดีกับนางสีดา พระเวสสันดรกับนางมัทรี พระสมุทโฆษกับนางพินทุมดี หรือพระอนิรุทธกับนางอุษา

วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์เริ่มพูดถึงความรักที่ผิดฝาผิดตัวทางสังคมและประเพณี ความรักที่ตัวละครเป็นผู้เลือก และเป็นความรู้สึกใหม่ที่ไม่มีใครพบในวรรณกรรมสมัยเหนือขึ้นไป เช่น อิเหนากับนางจินตะหราและต่อ

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2527) มีใจความโดยสรุปว่า

“เมื่อกล่าวถึงกรรมพิไทยในต้นรัตนโกสินทร์ จึงหมายถึงชนชั้นนำในระบบศักดินา ผสมกับชาวจีนและเชื้อสายจำนวนมาก ทั้งที่ได้ถูกกลืนเข้าไปในระบบศักดินาแล้ว และยังไม่ได้ถูกกลืนเป็นส่วนใหญ่ คนเหล่านี้คุมอำนาจทางการเมืองของระบบศักดินาไว้อย่างเหนียวแน่น และประกอบกันขึ้นเป็นชนชั้นสูงของสังคมไทย มีบทบาทในพัฒนาการทางวัฒนธรรมชั้นสูงของสังคม

สิ่งที่คนเหล่านี้สร้างขึ้น เสพย์ และชื่นชม ถูกถือทั้งในสมัยนั้นและในสมัยต่อมาว่าเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมดังกล่าวนี้มีรากฐานอยู่ในวัฒนธรรมศักดินาไม่น้อย แต่ก็ถูกดัดแปลงไปด้วยวิถีชีวิตที่เริ่มจะแตกต่างกัน ระหว่างชนชั้นสูงของต้นรัตนโกสินทร์กับชนชั้นสูงของอยุธยา

แบบแผนการบริโภคของพวกกรรมพิก็ดูจะไม่แตกต่างจากชนชั้นสูงในสมัยอยุธยา กล่าวคือ นิยมใช้ของที่ผลิตจากต่างประเทศ เพียงแต่ว่าปริมาณของผู้ที่สามารถบริโภคของฟุ่มเฟือยเหล่านี้เพิ่มขึ้นอย่างมากในต้นรัตนโกสินทร์” ฯลฯ

ความเป็นมหากวีกรรมพิของสุนทรภู่มีคำอธิบายของอาจารย์นิธิ (ในหนังสือสุนทรภู่มหากวีกรรมพิ มติชนพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2545) ตอนหนึ่งว่า

“ลักษณะเด่นของความคิดของพวกกรรมพิที่มีต่อโลกรอบตัวคือ ความมีเหตุมีผล ความลึกลับ และปาฏิหาริย์ต่างๆ ไม่ว่าในระบบการเมือง เศรษฐกิจ หรือศาสนา ไม่ค่อยจะมีเส้นที่แก่พวกกรรมพิ งานของสุนทรภู่สะท้อนความมีเหตุผลมีผลในแง่หนึ่ง แม้ว่าจะมีการดลเคล้าอยู่กับรูปแบบและจารีตของวรรณกรรมที่นิยมปาฏิหาริย์และความลึกลับของพวกศักดินาอยุธยา แต่ความมีเหตุมีผลก็ปรากฏให้เห็นในงานของสุนทรภู่อยู่เสมอ”

กรรมพิไทย

กรรมพิไทย ไม่มีกำเนิดเป็นอิสระจากระบบศักดินา ไม่ใช่กลุ่มบุคคลที่หนีอำนาจทางการเมืองของพวกศักดินา ไปอยู่ในชุมชนที่สร้างใหม่ตามชุมทางคมนาคม และพัฒนาเมืองขึ้นเป็นฐานอำนาจอิสระของตนเอง

แต่กรรมพิไทยถือกำเนิดขึ้นได้โดยอาศัยอำนาจศักดินาของตนเอง คำจุน จึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพวกศักดินา แท้ที่จริงพวกชนชั้นนำในระบบศักดินาเองเป็นผู้ถือประโยชน์จากความเติบโตทางเศรษฐกิจมากที่สุด และแปรเปลี่ยนตนเองเป็นกรรมพิมากขึ้น กล่าวคืออาศัยทรัพย์และการค้าขายเป็นฐานอำนาจของตนเอง ไม่น้อยไปกว่าการได้คุมกำลังไพร่

ความเติบโตทางเศรษฐกิจในโลกตะวันตกเป็นผลมาจากทุนนิยมของเอกชน ในบางครั้งจึงมักจะมองความเติบโตทางเศรษฐกิจว่า มีได้ก็แต่จากทุนนิยมของเอกชน และพยายามมองหาปัจจัยที่จะให้เกิดทุนนิยมของเอกชน เพื่อเป็นตัวชี้ในการเติบโตทางเศรษฐกิจ

แต่ความเติบโตทางเศรษฐกิจของโลกตะวันออก อาจไม่ได้มีพัฒนาการมาอย่างเดียวกัน

ในประเทศไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นผลมาจากความสนใจของรัฐบาลต่อการค้าต่างประเทศเป็นพิเศษ และการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีน ซึ่งก่อให้เกิดเศรษฐกิจเพื่อการตลาดขึ้นในประเทศ

ทัศนคติและค่านิยมของกรรมพิในต้นรัตนโกสินทร์นั้น เป็นสิ่งที่เปรียบกันไม่ได้กับทัศนคติและค่านิยมของกรรมพิในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะต้นรัตนโกสินทร์เป็นยุคเริ่มต้นที่พวกกรรมพิเริ่มจะมีอำนาจทางการเมือง และเป็นผลให้มีอิทธิพลกำหนดลักษณะวัฒนธรรมกับความคิดเด่นๆ ของสังคมได้ อีกทั้งพวกกรรมพิในระยะนี้ก็ต้องรักษารูปแบบของระบบศักดินาเท่าที่จะอำนวยประโยชน์แก่ตนเอาไว้ แม้ว่าจำนวนของกรรมพิจะเพิ่มมากขึ้นด้วยเศรษฐกิจแบบเงินตราก็ยังเป็นชนกลุ่มน้อยนิดเดียวเมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมด ทัศนคติของกรรมพิจึงเป็นสิ่งที่ค่อยๆ ฐิติและยึดถือโดยไม่รู้ตัวในคนหมู่น้อยเหล่านี้ซึ่งผลิตและบริโภควรรณกรรมตัวเขียนแต่กลุ่มเดียวในสังคม

เหตุฉะนั้นถ้าเรามองทัศนคติและค่านิยมของต้นรัตนโกสินทร์จากจุดยืนของเราปัจจุบันก็จะพบว่าอยู่ห่างกันมาก แต่ถ้าเรามองสิ่งเดียวกันนี้ของต้นรัตนโกสินทร์โดยเปรียบเทียบกับสมัยที่เหนือขึ้นไป เช่น อยุธยา (ยกเว้นปลายอยุธยา) ก็จะพบว่าทัศนคติและค่านิยมของชนชั้นนำในต้น

รัตนโกสินทร์นั้นอยู่ใกล้เรามากกว่าอยุธยาเป็นอันมาก

คำอธิบายที่อยู่เบื้องหลังความนิยมอันคงทนและกว้างขวางของสุนทรภู่ นั้น จึงน่าจะเกิดขึ้นเพราะวรรณกรรมสุนทรภู่นั้นมีความสอดคล้องกับทัศนคติและค่านิยมของพวกกระฎุมพีซึ่งเป็นผู้อ่านวรรณกรรมของต้นรัตนโกสินทร์ และเป็นผู้อ่านวรรณกรรมที่เพิ่มจำนวนขึ้นตามลำดับของวรรณกรรมไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมของกวีร่วมสมัยอื่นๆ แม้แต่ของเจ้านายก็มีความสอดคล้องกับทัศนคติและค่านิยมของกระฎุมพีเช่นกัน แต่ไม่ชัดเจนหนักแน่น และเหตุฉะนั้นจึงไม่น่าจับใจเท่ากับวรรณกรรมของสุนทรภู่

อาจารย์นิธิสรุปว่าสุนทรภู่เป็นกวีของต้นรัตนโกสินทร์ที่สะท้อนโลกทรรศน์ของกระฎุมพีได้แจ่มชัด ตอบสนองทั้งค่านิยมและรสนิยมของกระฎุมพีที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปจากค่านิยมและรสนิยมของศักดินา งานของสุนทรภู่จึงได้รับความนิยมอย่างสูงเด่นจากผู้บริโภคนับล้านอยู่ในแวดวงวัฒนธรรมกระฎุมพีทั้งสิ้น

มหากวีกระฎุมพี

ความสำเร็จในงานของสุนทรภู่นั้นเห็นได้ชัดจากความแพร่หลายของงาน แม้สมัยที่มีการพิมพ์แล้ว วรรณกรรมของเขาก็เบียดูคของธุรกิจการพิมพ์ในประเทศไทยโดยแท้ ตราบจนถึงปัจจุบันวรรณกรรมของสุนทรภู่มิได้พิมพ์ซ้ำแล้วซ้ำอีกอยู่เสมอมา ความนิยมของผู้อ่านที่ให้แก่อสุนทรภู่ก็ได้ชัดเจนลง นับเป็นกวีสามัญชนที่โดดเด่นในหมู่งวีประจำชาติซึ่งเต็มไปด้วยเชื้อพระวงศ์เสียทั้งสิ้น

ความสำเร็จของสุนทรภู่เช่นนี้เรียกร้องคำอธิบายและได้มีผู้ให้คำอธิบายในแง่วรรณศิลป์มากแล้วไม่มีปัญหาว่าสุนทรภู่เป็นกวีที่สามารถอย่างสูง แต่ความสำเร็จที่ยืนนานเช่นนี้ของกวีชี้ให้เห็นว่าจำเป็นต้องมีรากฐานอื่นๆ สนับสนุนอยู่ด้วย

สุนทรภู่มีชีวิตอยู่ในสังคมไทยที่มีสภาพเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยอยุธยา ทั้งยังใช้ชีวิตในแวดวงของกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงของ

ความเปลี่ยนแปลงนั้น หรือเป็นผู้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงนั้นด้วยซ้ำ กลุ่มคนเหล่านี้เป็นชนชั้นนำของสังคมซึ่งกำลังกลายสภาพของตนเองในโครงสร้างศักดินามาเป็นกระฎุมพี กล่าวคือฐานอำนาจของตนได้มาจากการเกี่ยวข้องผูกพันกับเศรษฐกิจแบบส่งออก ความเกี่ยวข้องนี้มีใช้สิ่งใหม่ เพราะชนชั้นนำในอยุธยาได้เคยมีมาก่อนแล้วเช่นกัน แต่ในยุคต้นรัตนโกสินทร์ความเกี่ยวข้องนี้เพิ่มพูนขึ้นอย่างมากในปัจจัยต่างๆ ที่นับเป็นฐานของอำนาจชนชั้นนำ ทั้งปริมาณก็ขยายตัวขึ้น ทั้งในแง่ของปริมาณการค้าและจำนวนบุคคลที่ถูกดึงให้เข้ามาเกี่ยวข้อง ส่วนบนของโครงสร้างสังคมจึงแปรสภาพเป็นกระฎุมพีมากขึ้น แม้ว่าโครงสร้างทั้งหมดยังอยู่ในกรอบโครงของศักดินา

กวีในสมัยนี้ล้วนสังกัดหรือสัมพันธ์กับส่วนบนของโครงสร้างนี้อย่างใกล้ชิดทั้งสิ้น ต่างจึงสะท้อนโลกทรรศน์ของกระฎุมพีในส่วนบนนั้นมาบ้างน้อยบ้างทุกคน แต่บุคคลพิเศษ คือ สุนทรภู่ ผู้เป็น มหากวีกระฎุมพี

สุนทรภู่ รัตนชาติ ตะวันออก-ตะวันตก

คัดจากหนังสือ **สุนทรภู่เกิดวังหลัง ผู้ดี “บางกอก”** ของสุจิตต์ วงษ์เทศ
สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2547

เมื่อสุนทรภู่อายุ 56 ปี ท่านเป็นพระภิกษุจำพรรษาอยู่วัดเทพธิดาราม กรุงเทพฯ แล้วแต่งหนังสือเรื่อง “รำพันพิลาป” (พ.ศ. 2385) กล่าวถึงตัวเองว่าเป็นนักเดินทางท่องเที่ยว “ทางบกเรือเหนือได้เที่ยวไปทั่ว จังหวัดหัวเมืองสิ้นทุกถิ่นฐาน” แล้วเล่าว่าไปเมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองกาญจนบุรี เมืองสุพรรณบุรี เมืองพิษณุโลก รวมทั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ อีกหลายแห่ง **แต่ไม่พบหลักฐานว่าท่านเคยไปต่างประเทศ และเคยไปปักยี่ได้**

ตามประวัติบรรพชนของสุนทรภู่อยู่ในสกุลพรหมณ์เมืองเพชรบุรี “เป็นถิ่นฐานบ้านพรหมณ์รามราช ล้วนโคตรญาติย้ายมาฝ่ายวงศ์” สุนทรภู่เดินทางไปได้สุดแค่เมืองเพชรบุรี ไม่เคยเดินทางไปถึงภาคใต้ ไม่เคยเดินทางไปฝั่งทะเลอันดามัน และไม่เคยเดินทางออกต่างประเทศ แม้ “เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร” ก็ไม่เคยไป

แต่ด้วยวิญญูณ “นักเดินทางท่องเที่ยว” ที่แท้จริง ท่านเลยคิดแล้วฝันว่า “จริงจริงจะไปอุ้มเนื้อนุ่มนวล ลงนั่งร่วมเรือกลพยนต์ผยอง” ไปเที่ยวไกลถึงท้องทะเลและบ้านเมืองแถบอ่าวเบงกอลในมหาสมุทรอินเดียที่ศึกษาหา “ความรู้” ด้วยตนเองจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ในยุคนั้นเช่น หนังสือเก่าและชาวต่างชาติ ฯลฯ ดังมี “รำพันพิลาป” ถึงสถานที่อันมีจริงในยุคนั้นไว้ดังนี้

1. ไปเกาะชวา (ในอินโดนีเซีย) **ไปเมืองมะละกา** (ในมาเลเซีย) ที่เพิ่งตกเป็นของฝรั่งอย่างฮอลันดาและอังกฤษ แต่ไม่เคยไปจริง จึงเข้าใจว่าเป็นเกาะ

แผนที่โลก วาดโดย Labrie & Whittle เมื่อ ค.ศ. 1794 (พ.ศ. 2337) ตรงกับแผนที่รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แสดงให้เห็น “อานาชา” ในแผนที่ของชาวตะวันตกขยายไปกว้างไกล และสุนทรภู่ย่อมรับรู้เรื่องอย่างนี้

แล้วจะชวนนวลละอองตระกองอุ้ม
ให้ชมเพลินเนิ่นมะงุมมะงาหรา
ไปเกาะที่โอหนาชาวชะวา
วงศ์อัสญแดหวาน่าหัวเราะ
จุมูกโด่งโง้งงุ่มทั้งหนุ่มสาว
ไม่เหมือนกล่าวราวเรื่องหูเหืองเจาะ
ไม่เพริศพริ้งหญิงชายคล้ายคล้ายเงาะ
ไม่มีเหมาะหมดจดไม่ดังงาม
ไม่แง่อนอ่อนแอ้นแค้นไม่อ่อน
ไม่เหมือนสมรสเสมอภาษาสยาม
รูปก็งามนามก็เพราะเสนาะนาม
จะพาข้ามเขาละเมาะเกาะมาลากา

เดิมของแขกแตกฝรั่งไปตั้งตึก
แลพิลึกครึกครื้นชายป็นผา
เมื่อครั้งนั้นปันหยีอุ้มวียะดา
ซุ้มสัตว์มัจฉาในสาคร

2. ท่องทะเลแถบมะละกา

แม่นเหมือนหมายสายสุดใจไปด้วยพี่
จะช่วยซุ้มตลิ่งเหล่าสิงขร
ประคองเคียงเอียงเอกเขนกนอน
ร้องละครโอเหินเข้ามาลากา
แล้วจะใช้ใบปากออกจากฝั่ง
ไปชมละเมาะเกาะวังกัลพังหา
เกิดในน้ำดำนิลดั่งศิลา
เหมือนรุกขารขึ้นสล้างหว่างคีริน

3. ไปอินเดียแถบ “เมืองสุหรั” หมายถึงเมืองสุราษฎร์ ปากแม่น้ำ
ตาปี (Tapi) อยู่เมืองบอมเบย์ (จังหวัดสุราษฎร์ธานีและแม่น้ำตาปี เอาชื่อมาจาก
เมืองนี้) ที่อังกฤษยึดครองเป็นเมืองท่ามีตึกงามแบบยุโรป

แล้วจะใช้ใบไปดูเมืองสุหรั
ท่าคลื่นซัดซังวนชลสาย
ตั้งตึกงามตามตลิ่งแขกหญิงชาย
แต่มีผ้าลายกะลาสีพวกตีพิมพ์
พื้นม่วงทองของซ้าย่ามะหวาด
ฉีกวิลาศลายลายองเขียนทองจิ้ม
ทำที่อยู่พิลึกล้นตึกทิม
เรียบเรียงริมฝั่งสมุทรแลสุดตา

4. ไป “มังกล่า” หมายถึง เบงกอล (Bengal) ในอินเดียตะวันออก
ชาวสยามเรียก “แขกบังกล่า” คือบังกลาเทศ แต่ในที่นี้จะหมายถึงกัลกัตตา?

จะตามใจให้เพลินเจริญเนตร
ชมประเพณีพราหมณ์แขกแปลกภาษา
ได้แย้มสรวลชวนใช้ใบลีลา
ไปมังกล่าผาหรั่งระวังตระเวน
กำปั่นไฟใหญ่น้อยออกลอยเที่ยว
ตลบเลี้ยวแลวังดั่งจิ้งเหลน
ถ้วนเดือนหนึ่งจึงจะผัดพวกหักเกน
เวียนตระเวนไปมาทั้งตาปี
เมื่อมังกล่าผาหรั่งอยู่ทั้งแขก
พวกเจ๊กแทรกแปลกหน้าท่าภาษี
แลพิลึกตึกงามงามดี
ตึกเศรษฐีมีทรัพย์ประดับประดา
ดูวาวแววแก้วกระหนกกระจกกระจ่าง
ประตูปะตูต่างติดเครื่องรอบเฟื่องผา
ล้วนชาเพชรเจ็ดสีมีราคา
วางไว้หน้าตึกร้านใส่จานราย
แล้วตัวไปไม่นั่งระวังของ
คนซื้อร้องเรียกหาจิ้งมาขาย
ด้วยไม่มีติบอยขโมยขาย
ทั้งหญิงชายเข้าค้าเขาลำราญ

.....

บ้านตลาดกวาดเลี่ยนเตียนตะล่ง
ถึงของหลงลืมไว้ก็ไม่หาย
ไปชมเล่นเช่นฉันว่าประสาสบาย
บ้านเมืองรายหลายประเทศต่างเพศพันธุ์

5. ไปลังกาของชาวสิงหล

จะพาไปให้สร้างทางกุศล
ขึ้นสิงหลเห็นจะได้ไปสวรรค์
ไหว้เจดีย์ที่ท่าเลเวฟวัน
พระรากขวัญอันเป็นยิ่งเขาสึงคุตร

6. ไป“สะดือสมุทร” เป็นสถานที่สำคัญที่สุนทรภู่ “ฝัน” จะพาเดินทาง
ไปท่องเที่ยว ซึ่งน่าจะอยู่กลางทะเลอันดามัน แถบหมู่เกาะนิโคบาร์หรือใต้ลงไป
ออกลึกซึ่งถึงชื่อสะดือสมุทร

เห็นน้ำสุดสูงพุดังภูมิผา
ดูพลุ่งพลุ่งวังงว้างคงคา
สุดนาวาเวียนวนไม่พ้นไป
เรือลูกค้ำวานิชไม่ขัดเนียด
เล่นก๊วเสียดหลัดลำตามน้ำไหล
แลชะเลมตราบังมาไป
เห็นไรไร่รื้อร้างเท่านิ้วมือ
แม้พรายน้ำทำฤทธินิมิตรูป
สว่างวูบว่งแดงดังแสงกระสือ
ต้องสุมไฟใส่ประโคมให้โหมฮือ
พัดกระพือเผาหนังแก้วร้างความ
แต่ตัวที่มีอุปบายแก้พรายผุด
เศกเพลิงชูดเช่นกับไฟประลัยผลาญ
ทั้งพรายน้ำทำลายวอดวายปราน
มิให้พานพัคตร้องอย่าหมองมัว

สุนทรภู่รู้สถานที่เหล่านี้มาจากไหน?

“ความรู้” เหล่านี้สุนทรภู่น่าจะได้จาก “ประสบการณ์” นอก

เมืองสิงคโปร์ มองจาก Government Hill สมัยที่อังกฤษยึดครองเป็นอาณานิคมแล้ว
อยู่ในช่วงเวลาที่สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณี

ระบบ คือสนทนาคำถามความรู้จากบรรดาประชาชนชาติต่างๆ และกะลาสี
เรือที่เข้ามาค้าขายกับกรุงสยามในสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 รวม
ทั้งจากเอกสารต่างๆ

ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม
สมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่มีลักษณะเศรษฐกิจเพื่อ “ตลาด” ทำให้สุนทรภู่
เป็น “กระฎุมพี” ที่มีโลกกว้างขวางกว่ายุคก่อนๆ (ดังอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์
อธิบายไว้)

บรรยายกาศของการแสวงหา “ความรู้” ที่กว้างขวางย่อมมีอยู่จริงเพราะ
อย่างน้อยที่สุดก็มีหนังสืออีก 2 เล่ม ที่แสดงให้เห็นโลกทัศน์ที่เปลี่ยนแปลง
ไปจากยุคก่อนๆ คือเรื่อง “นางนพมาศ” พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 3 และ
“แสดงกิจจานุกิจ” ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ)

ประวัติขอสุนทรภู่ และตารางเทียบเหตุการณ์สำคัญๆ

คัดจากหนังสือ สุนทรภู่เกิดวังหลัง ผู้ดี "บางกอก"๑ ของสุจิตต์ วงษ์เทศ
สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2547

สุนทรภู่ ถูกกล่าวร้ายป้ายสีให้เป็นที่รู้
อย่างเลวโหด

ว่า “อาลักษณ์ขึ้นเมา เจ้าชู้ อยู่อย่างไพร่
ไร้เคหา”

แท้จริงแล้ว สุนทรภู่ “เรียนรู้เท่าทันโลก
เกิดวังหลังเป็น “ผู้ดี” เมืองบางกอก”

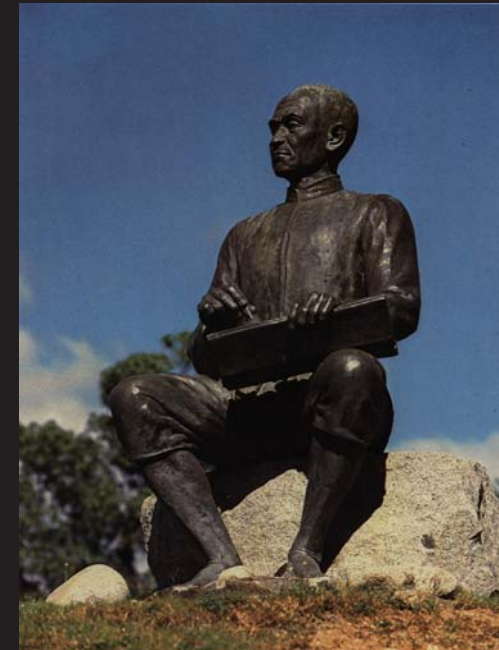
แต่คนทั่วไปไม่รู้จึกและไม่ใคร่ควรจึก
ครุ่นคิดพิจารณาให้เที่ยงธรรมตามที่ท่านเขียนไว้ใน
เพลงยาวถวายโอวาท ว่า

อย่างหม่อมจีนอันที่คิดและชั่ว
ถึงลับตัวก็แต่ชื่อเขาเลื่อนฉาว
เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว
เขมรลาวลือเลื่องถึงเมืองนคร

หุ่นขี้ผึ้งสุนทรภู่ ที่พิพิธภัณฑสถาน
ชาติไทย จังหวัดนครปฐม

อนุสาวรีย์สุนทรภู่ (ซ้าย-ขวา) ที่วัดชีปะขาวบางกอกน้อย กรุงเทพฯ, ที่วัดพลับพลาชัย จังหวัด
เพชรบุรี, ที่วัดเทพธิดาราม กรุงเทพฯ

อนุสาวรีย์สุนทรภู่ ที่บ้านกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

ประวัติย่อ สุนทรภู่ เกิด-ตาย

สุนทรภู่ มีชีวิตวนเวียนอยู่ใน “วัง” กับ “วัด” เริ่มตั้งแต่ เกิด-วังหลัง สมัยรัชกาลที่ 1 โต-วังหลวง สมัยรัชกาลที่ 2 บวช-วัดหลวง สมัยรัชกาลที่ 3 และตาย-วังหน้า สมัยรัชกาลที่ 4

เกิด-วังหลัง สมัยรัชกาลที่ 1

วันที่ 26 มิถุนายน 2329

(ตรงกับวันจันทร์ ขึ้นค่ำ 1 เดือน 8 ปีมะเมีย จุลศักราช 1148 เวลา 2 โมงเช้า ในแผ่นดินรัชกาลที่ 1)

พ.ศ. 2329-2352 (อายุ 1-23 ปี) ตั้งแต่กำเนิดเมื่อต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2325-2352) จนตลอดสิ้นแผ่นดิน ในระยะนี้สุนทรภู่มิได้เป็นข้าในกรมพระราชวังหลัง

พ.ศ. 2349 กรมพระราชวังหลังทิวงคต สุนทรภู่มิได้เป็นมหาดเล็กของพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ (ลูกเธอในกรมพระราชวังหลัง) ขณะทรงผนวชอยู่วัดระฆังฯ

พ.ศ. 2350 อายุราว 21 ปี ตอนต้นปีไปหาบิดาที่เมืองแกลง แต่งนิราศเมืองแกลง ตอนปลายปีตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ไปนมัสการพระบาท แต่งนิราศพระบาท (เล่ากันว่าสุนทรภู่แต่งนิทานเรื่องโคบุตรก่อนไปเมืองแกลง และแต่งเรื่องลักษณวงศ์ ก่อนเข้ารับราชการ)

โต-วังหลวง สมัยรัชกาลที่ 2

พ.ศ. 2352-2367 (อายุ 23-38 ปี) ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เสด็จราชย์ จนถึงสวรรคต (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2352-2367) สุนทรภู่เข้ารับราชการเป็นที่โปรดปราน และได้เป็นขุนสุนทรโวหาร ในกรมพระอาลักษณ์ ได้รับพระราชทานให้อยู่เรือนแพริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงท่าช้างวังหลวง

เล่ากันว่าช่วงนี้สุนทรภู่แต่งเรื่องสิงหไตรภพ (ตอนต้น) แต่งเรื่องพระอภัยมณี (ตอนต้น) และแต่งเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม

บวช-วัดหลวง สมัยรัชกาลที่ 3

พ.ศ. 2367-2385 (อายุ 38-56 ปี) ตั้งแต่บวชจนสึก รวม 17 ปี อยู่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2367-2394)

พ.ศ. 2371 อายุ 42 ไปอยูธยาแตงนิราศภูเขาทอง

พ.ศ. 2372 อายุ 43 เจ้าฟ้ากลางกับเจ้าฟ้าปิ๋วมาเป็นลูกศิษย์ แต่งเพลงยาวถวายโอวาท

พ.ศ. 2374 อายุ 45 ไปเพชรบุรี แต่งนิราศเมืองเพชร

พ.ศ. 2375 อายุ 46 ไปอยูธยา แต่งนิราศวัดเจ้าฟ้า (สำนวน “ณรงคพิศ”)

พ.ศ. 2379 อายุ 50 ไปสุพรรณบุรี แต่งนิราศสุพรรณ (คำโคลง)

พ.ศ. 2380 อายุ 51 ต่อเรื่องพระอภัยมณี

พ.ศ. 2383 อายุ 54 ต่อเรื่องสิงหไตรภพ

พ.ศ. 2384 อายุ 55 ไปพระประธม (นครชัยศรี) แต่งนิราศพระประธม

พ.ศ. 2385 อายุ 56 แต่งรำพันพิลาป แล้วลาสิกขา

ระหว่างบวชเป็นพระอยู่วัดเทพธิดาราม ได้แต่งกาพย์ลำนำเรื่องพระไชยสุริยา และอาจได้แต่งนิราศอิเหนา เทก่ล่อมพระบรรทม และพระอภัยมณี ส่วนเห่เรื่องอื่นๆ อาจแต่งแต่ในรัชกาลที่ 2

ตาย-วังหน้า/วังเดิม สมัยรัชกาลที่ 4

พ.ศ. 2385-2398 (อายุ 56-69) อยู่ในช่วงปลายแผ่นดินรัชกาลที่ 3 จนถึงต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2394-2411) เมื่อสึกแล้วสุนทรภู่ได้ไปอยู่กับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระราชวังเดิม (ขณะนั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ แต่เรียกกันเป็นสามัญว่า “เจ้าฟ้าน้อย”)

เมื่อรัชกาลที่ 4 เสด็จราชสมบัติ “เจ้าฟ้าน้อย” ได้รับบรรดาศักดิ์ ได้ทรงแต่งตั้งให้สุนทรภู่เป็นพระสุนทรโวหาร อาลักษณ์ในกรมพระราชวังบวรฯ เข้าใจว่าได้เรื่องสวัสดิรักษาและเสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร

สุนทรภู่ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2398 อายุ 69 ปี มีผู้จำได้ว่าถึงแก่กรรมที่บ้านสวนบางระมาดในคลองบางกอกน้อย แล้วศพที่วัดชีโนรสฯ ริมคลองมอญธนบุรี

ลำดับเหตุการณ์สำคัญ “ภายนอก-ภายใน” กรุงสยาม ในช่วงชีวิต “สุนทรภู่” เรียนรู้เท่าทันโลก

ภายนอก	ค.ศ.	ภายใน
	พ.ศ.	
- อังกฤษเริ่มแผ่อำนาจคุกคามพื้นที่ของชมพูทวีป แล้วเรียกชื่อใหม่ว่าอินเดีย ตั้งเมืองทำในอินเดีย 3 แห่ง คือ มัทราส (2182) บอมเบย์ (2204) กัลกัตตา (เบงกอล-2222) เมื่อยึดกัลกัตตาได้เบ็ดเสร็จ ก็นับเป็นจุดเริ่มจักรวรรดินิยมอังกฤษในอินเดีย แล้วออกแสวงหาเมืองทำใหม่ เช่น ปีนัง สิงคโปร์ - พม่ายกมาตีกรุงศรีอยุธยา	1767 2310	- อยู่ในยุคกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง(2172-2199) จนถึงปลายแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (2275-2301) - หลวงยกกระบัตร (ทองด้วง) รับราชการอยู่อัมพวา เมืองสมุทรสงคราม ต่อไปได้เป็นรัชกาลที่ 1 24 กุมภาพันธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พระนามเดิม จิม) พระราชสมภพเมื่อวันขึ้น 7 ค่ำ เดือน 4 ปีฉลู จ.ศ. 1129 ขณะนั้นพระราชบิดาทรงดำรงตำแหน่งหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี มีนิवासสถานอยู่บ้านอัมพวาเมืองสมุทรสงคราม ครั้นพระราชบิดาเสด็จมารับราชการในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ย้ายมาอยู่ตอนใต้วัดระฆัง

- บริเวณที่เป็นกรมอุทการเรือทุกวันนี้ เริ่มศึกษาที่สำนักวัดบางหว้าใหญ่ - กรุงศรีอยุธยาแตก เมื่อวันสงกรานต์ เดือนเมษายน พระเจ้าตากสร้างกรุงธนบุรี แล้วมีพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ในยุคนี้นี้หนังสือวรรณคดีหลายเรื่องคือ ลิลิตเพชรมงกุฎ อิเหนาคำฉันท์ ไคลยขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ฤทธิสาสน์น้องคำฉันท์ นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน และนิทานกลอนเรื่องปาลิตกุมาร กับพระโพธิสัตว์โศกสามพัน ฯลฯ		
- เจมส์ วัตต์พัฒนาเครื่องจักรไอน้ำ เป็นต้นแบบที่ผลิตออกจำหน่ายอย่างแพร่หลาย - เริ่มสงครามประกาศอิสรภาพในอเมริกา มีเรือปืน ใช้เป็นครั้งแรก	1775 2318	
สหรัฐอเมริกาประกาศอิสรภาพ	1776 2319	พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพไปขับไล่พม่าจากเมืองเชียงใหม่ ได้เมืองเชียงใหม่คืน เป็นสงครามไทย-พม่าครั้งสุดท้ายในสมัยธนบุรี
เซอร์เจมส์ คูก พบหมู่เกาะฮาวาย	1778 2321	สงครามกรุงธนบุรีกับกรุงศรีสัตนาคนหุต ได้เวียงจันทน์ หลวงพระบาง หัวเมืองขึ้นทั้งปวง แล้วอัญเชิญพระแก้วมรกตจากเวียงจันทน์มาธนบุรีประดิษฐานที่วัดอรุณฯ

• ทศวรรษนี้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษเป็นประเทศแรก ใช้เครื่องจักรไอน้ำแทนแรงงานคน สัตว์ เปลี่ยนจากผลิตที่บ้านสู่โรงงานเพื่อป้อนตลาด	1780s 2323	• กรุงกัมพูชาเกิดเป็นจลาจลการเมืองภายในราชสำนัก พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เจ้าพระยาจักรี (ร.1) ยกทัพไปจัดการให้ราบคาบ
• พระเจ้าปดุง (โบดอพญา Bodawpaya) เสวยราชย์เป็นกษัตริย์พม่า (ราชวงศ์ค็อลองพญา/ราชวงศ์คองบอง) แล้วเริ่มแผ่อำนาจทุกทิศทาง	1782 2325	• เกิดเหตุจลาจลขึ้นในกรุงธนบุรี เจ้าพระยาจักรียกทัพจากกัมพูชาเพื่อปราบจลาจลในกรุงธนบุรี สำเร็จโทษประหารชีวิตพระเจ้าตาก แล้วปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ย้ายราชธานีจากธนบุรี มากรุงเทพฯ แล้วมีพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ อุดรุต ฯลฯ ในยุคนี้นี้วรรณคดีหลายเรื่อง เช่น กาพย์ สามก๊ก ราชาริราช ฯลฯ • สถาปนาเจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) พระอนุชาเป็นกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (วังหน้า) • สถาปนาพระยาสุริยอภัย (ทองอิน) เป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) พระราชทานที่ตั้งวังหลังอยู่ปากคลองบางกอกน้อย ฝั่งกรุงธนบุรี • มารดาสุนทรภู่รับราชการเป็น “แม่นม” ในวังหลัง
• พระราชบัญญัติอินเดีย ทำให้อังกฤษครอบครองอินเดีย	1783 2326	• “โล่ที่ท้าววัง” สร้างกรุงเทพฯ ให้ย้ายคนจีนไปอยู่สำเพ็ง แล้วสร้างพระบรมมหาราชวังขึ้นที่นั่น

• พม่าเผชิญหน้ากับอังกฤษครั้งแรกจากเหตุชายแดนยะไข่ • เหวงวียนไฉ่ซึ้งผู้ปกครองเวียดนามได้ ขอความช่วยเหลือจากกรุงเทพฯ ไปรบกับฝ่ายเตยเฮินจนยึดไฉ่ซึ้งได้แล้ว • อังกฤษตั้งสมาคมเอเชียติกที่อินเดีย	1784 2327	• อัญเชิญพระแก้วมรกตจากวัดอรุณา ไปประดิษฐานในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม • ยกทัพไปช่วยเหววียนไฉ่ซึ้งไฉ่ซึ้ง
• พม่ายกทัพ 9 ทิศทางมุ่งตีกรุงเทพฯ • อุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายในอังกฤษพัฒนาระบบโรงงาน	1785 2328	• สมโภชพระนครกรุงรัตนโกสินทร์ • สงครามเก้าทัพ รบพม่าที่ลาดหญ้ากับทางมลายู ชนศึกกลาง (คุณหญิงจัน-นางมุก) ปราบรัฐปัตตานีได้เป็นใหญ่พม่านำเข้ากรุงเทพฯ • สยามกับอังกฤษเผชิญหน้ากันครั้งแรกจากเหตุเมืองไทรบุรี (เคดาห์ ในมาเลเซีย) • แปลและเรียบเรียงพงศาวดารมอญเรื่องราชาริราช
• ฟรานซิส ไลท์ (ข้าราชการอังกฤษ) เจรจาเช่าเกาะปีนัง (เกาะหมาก/เคดาห์) จากสุลต่านไทรบุรี	1786 2329	• รบพม่าที่ทำดินแดง ชับไล่พม่าสำเร็จ • รัชกาลที่ 1 มีพระราชนิพนธ์กลอนเพลงยวนิราศรบพม่าทำดินแดง • สุนทรภู่เกิดวันจันทร์ที่ 26 มิถุนายน ที่วังหลัง ฝั่งธนบุรี
• เหวงวียนไฉ่ซึ้งขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศส (พระเจ้าหลุยส์ที่ 14) เพื่อต่อสู้กับฝ่ายเตยเฮิน โดยแลก	1787 2330	• ทูตโปรตุเกสเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ • พระองค์เจ้าชายทับ (ร.3) ประสูติ (โอรส ร.2)

กับการทำสัญญาให้ตั้งกองทหาร ฝรั่งเศสที่ด่านหนึ่งและเกาะโลน1787		• ครุมีแขกเกิดราวปีนี้ • กรมพระราชวังบวรฯ วังหน้า ยกทัพรบพม่าที่เมืองลำปางและป่าซาง อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ลงมากรุงเทพฯ • ตีเมืองทวาย ไม่ได้เมือง • พระยาตรังแต่งโคลงนิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย
• ราชวงศ์ชิงของจีนแผ่อำนาจเข้า เวียดนาม	1788 2331	• สังคายนาพระไตรปิฎก
• ปฏิวัติฝรั่งเศส เกิดความวุ่น วายขึ้นภายใน เป็นผลให้ตัดขาด การค้ากับดินแดนโพ้นทะเล	1789 2332	
• จอร์จ วอชิงตัน เป็นประธานา ธิบดียุคแรกของสหรัฐอเมริกา		
	1790 2333	• 11 ธันวาคม พระองค์เจ้าชาย วาสกรีประสูติ (โอรสรัชกาลที่ 1) ต่อ มาคือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม พระปรมาภิไธยวชิราวุธ
	1791 2334	• สงครามกบฏเอกราชของปัตตานี
• กองทัพฝรั่งเศสพ้นตัวและเริ่ม ขยายอำนาจอีกครั้ง ภายใต้การนำ ของนโปเลียน โบนาปาร์ต มีเป้า หลักอยู่ที่อังกฤษ มหาอำนาจทาง ทะเล	1793 2336	• ยกทัพไปตีเมืองพม่า ไม่สำเร็จ • เริ่มปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์

• อังกฤษยึดศรีลังกา และมะละ กา (ในมาเลเซีย) อาณานิคมของ ฮอลันดา เพื่อรับมือฝรั่งเศส	1795 2338	
• อังกฤษเริ่มส่งออกเหล็ก สินค้า หลักของการปฏิวัติอุตสาหกรรม ขึ้นไป	1797 2340	• พระราชานิพนธ์บทละครราม เกียรติ์
	1799 2342	• พม่าตีเชียงใหม่ไม่สำเร็จ ไทยได้ ยันต์อุบากอง
• โรงงานในอังกฤษเริ่มใช้พลังงาน ไอน้ำในอุตสาหกรรมสิ่งทอ (ผ้าฝ้าย) เหมืองแร่และโรงงานน้ำตาล	1800 2343	
	1801 2344	• ปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์เสร็จ โปรดให้มี งานฉลอง แล้วถวายนามวัดพระ เชตุพนฯ
• เหวียนไถ่ตั้งราชวงศ์เหวียน สถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ยา ลอง รวมเวียดนามเหนือใต้ ตั้ง ราชธานีที่เมืองเว้	1802 2345	• ท้าพม่ายกมาล้อมเมืองเชียงใหม่ อีก
• อังกฤษคืนมะละกาให้ฮอลันดา หลังทำสัญญาสงบศึกชั่วคราวกับ ฝรั่งเศส		• เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แปล และเรียบเรียงสามก๊ก
		• พระธรรมปริชา (แก้ว) แต่ง หนังสือไตรภูมิโลกวินิจฉัย
• นโปเลียนสถาปนาตนเองขึ้นเป็น กษัตริย์ฝรั่งเศส	1804 2347	• ชำระกฎหมายตราสามดวง
		• เจ้าฟ้าชายมงกุฎ (ร.4) ประสูติ (โอรส ร.2)

• ปีนังตกเป็นของอังกฤษ	1805 2348	• เจ้าพระยาพระคลัง (หน) อัญกรรม
• อังกฤษมีโรงงานทอผ้าฝ้ายขนาดใหญ่ รวมแรงงานในโรงงานทั้งหมดกว่า 90,000 คน	1806 2349	• กรมพระราชวังหลังทิวคต • สุนทรภู่ได้เป็นมหาดเล็กของพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ (ลูกเธอในกรมพระราชวังหลัง) ขณะผนวชอยู่วัดระฆังฯ • นายมีแต่งนิราศกลาง
• ติดตั้งตะเกียงแก๊สตามท้องถนนในลอนดอน • โรเบิร์ต ฟูลตัน ชาวอเมริกันสร้างเรือกลไฟลำแรก	1807 2350	• สุนทรภู่ (อายุ 21 ปี) ไปหาบิดาที่บวชอยู่บ้านกร่ำ เมืองแกลง (จังหวัดระยอง) แต่งนิราศเมืองแกลง ตอนปลายปีตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ไปนมัสการพระบาท เมืองสระบุรี แต่งนิราศพระบาท
	1808 2351	• เจ้าฟ้าชายจุกามณี (พระปิ่นเกล้าฯ) ประสูติ (โอรส ร.2) • ปัตตานีพ่ายแพ้ในสงครามกู้เอกราชและถูกแบ่งเป็น 7 หัวเมือง
	1809 2352	• พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ (ร.1) สวรรคต • พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ร.2) ขึ้นครองราชย์ทรงเป็นกวี จึงมีพระราชนิพนธ์จำนวนมาก เช่น รามเกียรติ์ อิเหนา ดาหลัง ฯลฯ และบทละครนอกอีกหลายเรื่อง เช่น ไชยเชษฐ มณีพิไชย คาวี สังข์ทอง ไกรทอง

• อังกฤษได้เมืองยะโฮร์ (มาเลเซีย) • อังกฤษยึดดินแดนของฮอลันดาในชวาและสุมาตรา เพื่อกีดกันมิให้ฝรั่งเศสใช้เป็นฐาน (สแตมฟอร์ดรัมเฟล เป็นข้าหลวงดูแลชวา) • ฝรั่งเศสเริ่มใช้เครื่องจักรไอน้ำในอุตสาหกรรมสิ่งทอ	1811 2354	• อิน-จัน แผลสยามรายแรกของโลก ถือกำเนิด
• ลั่นยุคนโปเลียน	1813 2356	• พระองค์เจ้าชายทับ (ร.3) ได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์
• จอร์จ สตีเฟนสัน สร้างหัวรถจักรไอน้ำ	1814 2357	• ส่งสมณทูตไปลังกา ผ่านเกาะนิโคบาร์ (นาคาวรี)
	1815 2358	• “มอญใหม่” เข้ามาพึ่งสยาม

• ฝรั่งเศสเริ่มกลับมาตีรบพม่าใน อุษาคเนย์	1817 2360	• ใช้ธงช้าง มีรูปช้างเผือกในวงจักร บนพื้นสีแดง • นายมีแตงนิราศเคื่อน
• อังกฤษ (สแตมฟอร์ด รัมเฟล) ยึดสิงคโปร์เป็นศูนย์กลางการค้า ทางทะเล	1819 2362	• น้ำท่วมครั้งใหญ่ในกรุงเทพฯ
	1820 2363	• อหิวาตกโรคระบาดครั้งใหญ่
	1821 2364	• เจ้าพระยานครศรีธรรมราชตีได้ เมืองไทรบุรี
• สตีเฟนสันสร้างสะพานรางรถไฟ ด้วยเหล็ก สายสตอกโฮล์ม-ตริงตัน เป็นสายแรกของโลก	1822 2365	• จอห์น ครอว์เฟิร์ด (อังกฤษ) เข้า มากรุงเทพฯ เจจาเรื่องเมืองไทรบุรี และภาษีอากร
• อังกฤษรบพม่าครั้งแรก ตีได้เมือง ย่างกุ้ง เมะตะมะ ทวาย มะริด • ซอลันดาทำสัญญายกเลิกภาษี อังกฤษ • สนธิสัญญาลอนดอน (อังกฤษ กับซอลันดา) กำหนดพรมแดน มลายู สิงคโปร์ และอินโดนีเซีย • ดินแดนในอินโดนีเซียอยู่ใต้การ ปกครองของซอลันดาโดยตรง ชาว อินโดนีเซียต่อต้านซอลันดาเสมอ มานับแต่ช่วงก่อนหน้า	1824 2367	• เจ้าฟ้ามงกุฎ (ร.4) ทรงผนวช • พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน (ร.2) สวรรคต • พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นรัชกาลที่ 3 ให้กองสอดแนม ติดตามข่าวสงครามอังกฤษพม่า ทรงเป็นกวีมาแต่รัชกาลที่ 2 (ร่วม สมัยสุนทรภู่) มีพระราชนิพนธ์ จำนวนหนึ่ง เช่น บทละคร และเพลง ยาว ฯลฯ • สุนทรภู่ (อายุ 38 ปี) ออก บวช • โรเบิร์ต ฮันเตอร์ พ่อค้าอังกฤษเข้า

• อังกฤษยึดเมืองหงสาวดี และ เมืองแปร ในพม่าเหนือ พม่ายอม สงบศึก เสียดินแดนด้านะไข่ลงมา ตอนล่างทั้งหมดกับดินแดนด้าน ตะนาวศรี	1825 2368	มาถึงสยาม • ครูมีแขกได้ชื่อว่า “เป่าทยอย ลอยลั่นบรรเลงลือ” • ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่ เดินทาง ด้วยเรือกลไฟมาถึงกรุงเทพฯ
	1826 2369	• รัชกาลที่ 3 ทรงลงพระนามใน สนธิสัญญาการค้ากับอังกฤษ ชื่อ สนธิสัญญาเบอร์นี่ • เจ้าอนุวงศ์ยกทัพมากวาดครว เมืองนครราชสีมาขึ้นไปเวียงจัน ท้าวสุรนารี (โม) ชัดขวาง • สยามยกทัพไปตีเมืองเวียงจัน
	1827 2370	• สยามตีได้เมืองเวียงจันแล้วเผา
	1828 2371	• คณะมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ อเมริกันคณะแรกเข้ามาสยาม • เริ่มก่อพระสมุทรเจดีย์ เมืองสมุทร ปราการ • สุนทรภู่ (อายุ 42 ปี) หุดงค์ ไปอยุธยา แต่งนิราศภูเขาทอง
• จอร์จ สตีเฟนสัน สร้างหัวรถ จักรไอน้ำ ชื่อ Rocket	1829 2372	• สุนทรภู่ (อายุ 43 ปี) แต่ง เพลงยาวถวายโอวาท ถวายเจ้า ฟ้ากลางกับเจ้าฟ้าปิ๋ว ลูกศิษย์

• เริ่มเกิดอุตสาหกรรมสิ่งทอขึ้นในฝรั่งเศส • เปิดเส้นทางเดินเรือกลไฟข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก	1830 2373	• คณะมิชชันนารีคาทอลิก มีสังฆราชปาลเลอกัวซ์เข้ามาถึงกรุงเทพฯ
• ไมเคิล ฟาราเดย์ ประดิษฐ์เครื่องไดนาโมเป็นเครื่องกำเนิดไฟฟ้าเครื่องแรก • ทางสรรพสินค้าแห่งแรกเปิดในลอนดอน	1831 2374	• น้ำท่วมใหญ่ที่กรุงเทพฯ • สงครามกบฏเอกราชของปัตตานี • สุนทรภู่ (อายุ 45 ปี) ไปเพชรบุรี แต่งนิราศเมืองเพชร
• ทางรถไฟสายแรกในฝรั่งเศสเริ่มบรรทุกผู้โดยสารเป็นครั้งแรก หลังจากเปิดใช้ใน ค.ศ. 1828	1832 2375	• สุนทรภู่ (อายุ 46 ปี) แต่งนิราศวัดเจ้าฟ้า และแต่งนิราศพระแท่น • เอ็ดมันด์ ร็อบสัน ทูตอเมริกัน มาถึงกรุงเทพฯ • ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่วัดพระเชตุพนฯ โปรดให้ระดมกวีแต่งโคลงภาพคนต่างภาษาประดับไว้ที่ศาลาราย
• วิศวกรชาวอังกฤษประดิษฐ์ยานพาหนะพลังไอน้ำบรรทุกผู้โดยสารเป็นครั้งแรก	1833 2376	• รัชกาลที่ 3 ทำสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกา • สุนทรภู่ (อายุ 47 ปี) อาจเริ่มแต่งพระอภัยมณีในช่วงเวลานี้ • สยามรบกับเวียดนามแย่งเมืองเวียงจันทน์ • นายมีแต่งเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติรัชกาลที่ 3

• ยกเลิกการค้าผูกขาดของจีนกับบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ จีนและอังกฤษเริ่มปะทะกัน	1834 2377	
• สร้างทางรถไฟสายแรกในเยอรมนีปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดอุตสาหกรรมในประเทศนี้ • เริ่มใช้กาชธรรมชาติเป็นเชื้อเพลิงในการปรุงอาหาร	1835 2378	• 18 กรกฎาคม หมอบรัดเลย์เข้ามาถึงกรุงเทพฯ • สุนทรภู่ (อายุ 49 ปี) แต่งนิราศอิเหนา ถวายพระองค์เจ้าลักษณะคุณ
	1836 2379	• สุนทรภู่ (อายุ 50 ปี) ไปเมืองสุพรรณบุรี แต่งนิราศสุพรรณ • สยามมีเรือกำปั่นใบอย่างฝรั่งลำแรกที่ต่อโดยคนไทย คือหลวงนายประสิทธิ์ (ต่อมาคือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) ชื่อเรือ Ariel (เรือแกล้วหลวงสมุทร) ขนาด 110 ตัน มีอาวุธปืนใหญ่ 6 กระบอก • สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ และคณะแต่งโคลงภาพคนต่างภาษาโคลงภาพสัตว์คนร้ายและโคลงบานแพนก จารึกวัดโพธิ์ • นายมีแต่งนิราศพระแท่นดงรัง • สถาปนาวัดเทพธิดารามเฉลิมพระเกียรติ พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงวิลาส พระราชธิดาองค์ใหญ่ใกล้ชิด ภายหลังได้ทรงกรมเป็น “กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ” แล้วทรงอุปการะสุนทรภู่

• วันที่ 20 มิถุนายน พระนางเจ้าวิคตอเรีย ขึ้นครองราชย์ที่อังกฤษ • วิลเลียม คูก และชาร์ลส์ วีทสโตน ชาวอังกฤษปรับปรุงการส่งโทรเลขโดยกระแสไฟฟ้า	1837 2380	• สุนทรภู่ (อายุ 51 ปี) แต่งเรื่องพระอภัยมณี ที่ค้างอยู่ • แรกตั้งเครื่องพิมพ์หนังสือไทย • หมอบรัดเลย์ผ่าตัดครั้งแรก
• เรือโดยสารพลังไอน้ำขนาดใหญ่ใช้เวลา 15 วัน เดินทางจากบริสตันในอังกฤษถึงนิวยอร์ก	1838 2381	• หมอบรัดเลย์ปลูกฝิ่นป้องกันไข้ทรพิษสำเร็จ
• Kirkpatrick Macmillan ชาวสกอต สร้างจักรยานคันแรกของโลก	1839 2382	• แยกไพร่หรือออกเป็น 4 เขต • สุนทรภู่ (อายุ 53 ปี) เริ่มแต่งกาพย์เรื่องพระชัยสุริยา • สร้างวัดเทพธิดารามเสร็จ รัชกาลที่ 3 เสด็จพระราชดำเนินทรงผูกพัทธสีมา • บรัดเลย์และมิชชันนารีคณะแบปติสต์จากสหรัฐอเมริกาได้ตั้งโรงพิมพ์และจัดพิมพ์หนังสือด้วยพิมพ์ภาษาไทย
• “สงครามฝิ่น” ระหว่างจีนและอังกฤษ • เริ่มการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 2 ในอังกฤษ เปลี่ยนจากอุตสาหกรรมเบา เช่น ผ้าฝ้าย เป็นอุตสาหกรรมหนัก เช่น เหล็ก ถ่านหิน • นิวซีแลนด์ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ	1840 2383	• สุนทรภู่ (อายุ 54 ปี) แต่งเรื่องสิงห์ไกรภพ

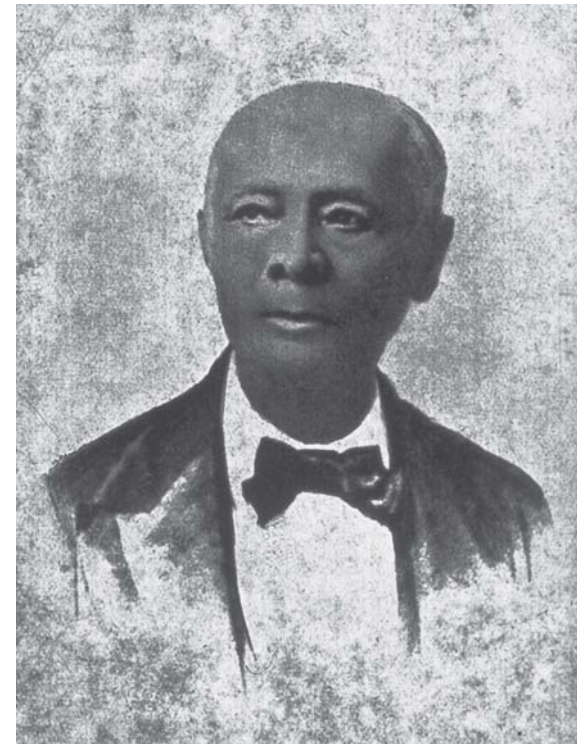
	1841 2384	• สุนทรภู่ (อายุ 55 ปี) ไปพระประชุม (นครชัยศรี) แต่งนิราศพระประชุม • หมอคัลเวล มิชชันนารีอเมริกัน ได้เป็นครูสอนภาษาอังกฤษถวายเจ้าฟ้ามงกุฎ (ร.4) ขณะทรงผนวช
• จีนยอมแพ้ในสงครามฝิ่น ให้อังกฤษเช่าฮ่องกง • เจมส์ บรัก (จากอังกฤษ) ปกครองซาราวัก (มาเลเซีย) • พระนางวิคตอเรียโดยสารรถไฟครั้งแรกจากพระราชวังวินเซอร์ไปยังลอนดอน	1842 2385	• สุนทรภู่ (อายุ 56 ปี) แต่งรำพันพิลาป แล้วลาสิกขา ไปอยู่กับเจ้าฟ้าน้อย (พระปิ่นเกล้าฯ) ที่พระราชวังเดิม
• ชาวเมาสีปฏิบัติต่อต้านอำนาจของอังกฤษในนิวซีแลนด์ • ตั้งสำนักโบราณคดีแห่งอังกฤษ (Royal Archaeological Institute of Great Britain and Ireland)	1843 2386	• พิมพ์ สัพพะ พะจะนะ พาสาไท หรือ พจนานุกรมภาษาไทยของสังฆราชปาลเลอกัวซ์ ที่ฝรั่งเศส • พวกมิชชันนารีเริ่มทำปฏิทินครั้งแรก • สยามแยกปะลิสออกจากไทรบุรี
• จีนและสหรัฐอเมริกาลงนามสนธิสัญญาพันทมไตรีและการค้าฉบับแรก • เปิดใช้รหัสมอสส์เป็นครั้งแรกระหว่างบัลติมอร์และวอชิงตัน	1844 2387	• หมอบรัดเลย์ออกหนังสือบางกอกกริคอร์เดอร์ • นายมีแตงนิราศสุพรรณบุรี
• คาลล์ มาร์คและเฟเดริก แองเกิลส์ ตีพิมพ์หนังสือ “Communist Manifesto”	1848 2391	

- เกิด “กบฏไผ่ผิง” ล้มราชวงศ์แมนจูในจีน - อังกฤษเริ่มใช้เครื่องจักรไอน้ำขับเคลื่อนหัวรถจักรและเรือเดินสมุทร	1850 2393	
	1851 2394	- พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ (ร.3) สวรรคต - พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.4) เสด็จขึ้นครองราชย์ - เจ้าฟ้าจุฑามณีขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์องค์ที่สอง - รัชกาลที่ 4 ทรงตั้งโรงอักษรพิมพ์การขึ้นในพระบรมมหาราชวังให้มีฐานะเป็น “โรงพิมพ์หลวง” สุนทรภู่เป็นพระสุนทรโวหาร อัดกลอนในกรมพระราชวังบวรฯ - ครุฑมีเขกได้เป็นพระประดิษฐไพเราะในยุคนั้น - เซอร์เจมส์ บรีก ราชทูตอังกฤษกลับประเทศ เพราะเจรจาทำสนธิสัญญาใหม่ไม่สำเร็จ - เริ่มขุดคลองผดุงกรุงเกษม แล้วเสร็จปี 2395 และคลองในปี 2397 - แก้ประเพณีเข้าเฝ้า ให้ข้าราชการสวมเสื้อ - ตั้งกองทหารหน้า และกองทหารรักษาพระองค์ แต่งกายและฝึกอย่างยุโรป โดยมีนายร้อยเอกอิมแปย์ทหารอังกฤษเป็นผู้ฝึก

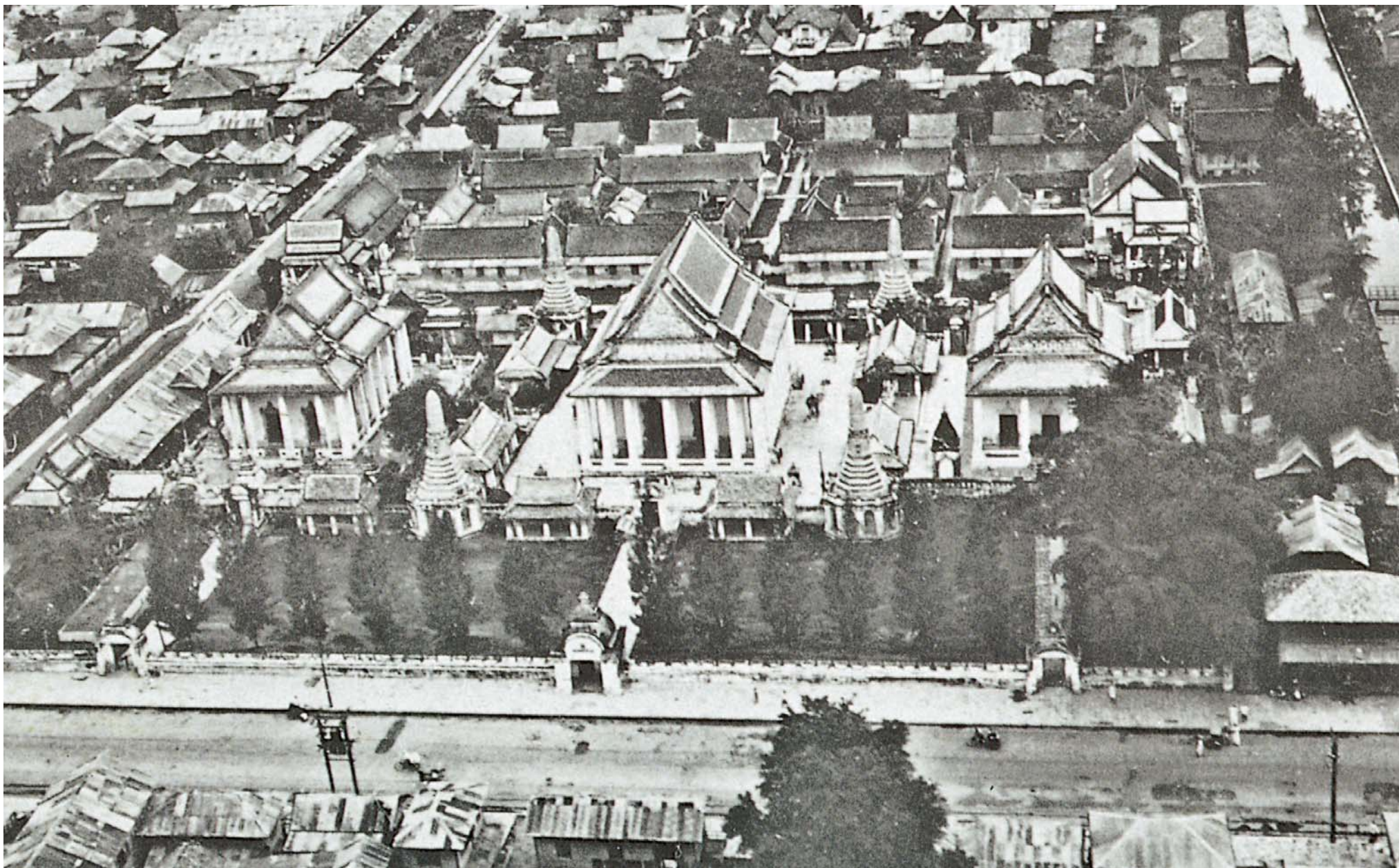
- เกิดสงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษครั้งที่ 2 ได้มณฑลยะลา - เริ่มยุคลัทธิวัตรอุตสาหกรรมของฝรั่งเศส - พม่าและอังกฤษลงนามสงบศึก - อินเดียเริ่มวางระบบโทรเลข	1852 2395	- ธงชาติ ใช้ธงสีแดงรูปช้างเผือก - ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว - ห้ามมิให้ขายฉกรรจ์อายุระหว่าง 24-70 ปี บวชพระ บวชเณร หนีเกณฑ์ทหาร - กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเป็นแม่ทัพ ไปรบเชียงตุงเพื่อรักษาเมืองเชียงรุ่ง - คณะสงฆ์สยามไปลังกา - สร้างป้อมปิดป้องจามิตร และป้อมปิดปัจฉิม
	1853 2396	- คณะทูตบรรณาการ (จัมก้อง) จากสยามส่งไปจีนเป็นครั้งสุดท้าย - กองทัพกรมหลวงวงศาธิราชสนิทยกทัพกลับจากเชียงตุง มาขัดตาทัพทางภาคเหนือ - สร้างวังสระปทุมและวัดปทุมคงคา - รัชกาลที่ 4 โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ - พระนางเธอฯ ราเพยภมราภิรมย์ประสูติเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ - ได้พระวิมลรัตนกรินี ช้างพังเผือกตรี - รัชกาลที่ 4 โปรดให้ราษฎรที่มีทุกข์ร้อน ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา และโปรดช่วยพิจารณาความ

• ญี่ปุ่นเปิดประเทศทำข้อตกลงการค้าระหว่างญี่ปุ่น-สหรัฐอเมริกาเป็นฉบับแรก • เรือ “Brandon” เรือยนต์ลำแรกของโลก	1854 2397	• กองทัพกรมหลวงวงศาธิราชสนิทยกขึ้นไปตีเชียงตุงครั้งที่ 2 ทำการไม่สำเร็จ ต้องถอย เพราะขาดเสบียงอาหาร • ได้พระวิสุตรรัตนกรินี ช้างพังเผือกโท • รัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้างพระที่นั่งอภิเนาวนิเวศน์เป็นพระที่นั่งอย่างยุโรป แล้วเสร็จในปี 2402
• ลีนสุดกบฏไต้หวัน • เรือพลังไอน้ำที่สร้างจากเหล็กลำแรกแล่นข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก (ใช้เวลา 9 วัน)	1855 2398	• รัชกาลที่ 4 ลงพระนามในสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งกำหนดให้สยามสามารถเรียกเก็บภาษีขาเข้าได้ร้อยละ 3, ชาตคู้สัญญามีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สามารถตั้งศาลของตนเองได้ • ประกาศเปลี่ยน “ตราภูมิคุ้มห้าม” พระราชทานแก่ทหารเพื่อลดภาษีอากร • ใช้เพลง “ก๊อดเซฟเดอะควีน” เป็นเพลงสรรเสริญพระบารมีในประเทศไทย • ลงนามในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าขาย ระหว่างสยาม-อังกฤษ มี 21 ข้อ • ประกาศโทษทำเงินปลอม คือ ตัดมือ ตัดนิ้ว และขังไว้จนตาย • พระราชทานชื่อทุ่งพระเมรุ ว่า “ท้องสนามหลวง” • สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ถึงแก่พิราลัย

	• เลิกจำกัดเขตฝรั่งเศสติดอเมริกันเนื่องจากได้ช่วยเหลือในการสอบทานหนังสือสัญญา • สุนทรภู่ถึงแก่กรรม (อายุ 69 ปี)
--	--

หมอมณี (เจ้าของโรงพิมพ์ที่บางคอแหลม) ผู้พิมพ์พระอภัยมณีของสุนทรภู่ออกจำหน่ายครั้งแรกในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2413 ตีพิมพ์ครั้งแรกที่ 5 พิมพ์ขายคราวละเล่มสมุดไทย เรียกราคาเล่มละสี่ (25 สตางค์)

วัดเทพธิดาราม ถ่ายจากเครื่องบินเมื่อ พ.ศ. 2489 (ภาพจาก กรุงเทพฯ 2489-2539. กรมศิลปากร, 2539)

วัดเทพธิดารามวรวิหาร

ปรับปรุงจากหนังสือวัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์
คณะอนุกรรมการประมวลเอกสาร ในคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตน
โกสินทร์ 200 ปี มอบให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2525

วัดเทพธิดาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริม
ถนนมหาไชย แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่
ประมาณ 25 ไร่

ประวัติความเป็นมา

เดิมชื่อวัดพระยาไกรสวนหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
(รัชกาลที่ 3) ทรงสถาปนา พ.ศ. 2379 เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชทานแก่
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส พระราชธิดาพระองค์ใหญ่ผู้ทรงพระสิริ
โฉมซึ่งทรงพระเมตตาโปรดปรานอย่างยิ่งด้วยรับราชการใกล้ชิดตลอด
มา และภายหลังทรงสถาปนาขึ้นทรงกรมเป็น “กรมหมื่นอัสสุดาเทพ”

การก่อสร้างพระอารามแห่งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้า
ลูกเธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี (พระองค์เจ้าชายอลดาลัย) เป็นแม่กอง
อำนวยการสร้างในตำบลสวนหลวงพระยาไกร สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2382
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินผูกพัทธสีมา
ด้วยพระองค์เอง พระราชทานพระนามว่า “วัดเทพธิดาราม” เนื่องจาก
พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัสสุดาเทพได้ทรงบริจาคทุนทรัพย์ส่วนพระองค์
ร่วมในการก่อสร้างด้วย

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงดำรงตำแหน่งมรรคนายก

พระองค์เอาพระทัยใส่ดูแลและบูรณะซ่อมแซมพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลา
คร่อมกำแพงระหว่างพระอุโบสถและพระวิหาร 2 หลัง เจดีย์รายรอบพระวิหาร
ศาลารายพระวิหารในกำแพง ตึกดาหิน วิหารน้อย หอไตร และใน พ.ศ. 2444
ทรงบูรณะพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาจากจังหวัดพิษณุโลก นำขึ้นประดิษฐาน
ในซุ้มพระปรมาภิไธยทั้ง 4 องค์

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ได้
บูรณะสถานที่จตุรทิศ ศาลาคร่อมกำแพงหลังพระอุโบสถ 2 หลัง สระน้ำ
พื้นกุฏิคั่นกลาง ปูหินอ่อนพื้นและตกแต่งเครื่องประดับภายในพระอุโบสถ
รวมทั้งซ่อมแซมเครื่องใช้ภายในพระอุโบสถ บูรณะประตูกำแพงและกำแพง
หน้าวัด ตลอดจนสร้างฐานรองม้าน้ำและตู้พระไตรปิฎก

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ได้สร้าง
ถนนบุกระเบื้องซีเมนต์หลังโรงเรียนธรรมวินัย บูรณะกุฏิ หอฉัน และซุ้มประตู
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) ได้
บูรณะซ่อมแซมสิ่งชำรุดทั่วไปเล็กน้อย

รัชกาลปัจจุบัน ได้บูรณะศาลาการเปรียญ สร้างถนน สร้างศาลาทรง
ไทยด้านหลังวัด 2 หลัง บูรณะซ่อมแซมกุฏิเสนาสนะและส่วนที่ชำรุดอื่นๆ
โดยทั่วพระอาราม กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อ
พ.ศ. 2492

สิ่งสำคัญภายในวัด

พระอุโบสถ กว้าง 13.20 เมตร ยาว 27.20 เมตร เป็นอาคารก่ออิฐ
ถือปูน

พระประธาน ประดิษฐานภายในสลักด้วยศิลาสีขาวบริสุทธิ์ ขนาด
หน้าตักกว้าง 14 นิ้ว สูง 20 นิ้ว ไม่ทราบประวัติการสร้างหรือที่มา ปรากฏ
แต่ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้อัญเชิญไปจากพระบรม
มหาราชวัง พระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานอยู่เหนือเวชยันต์บุษบก เรียกนาม
สามัญว่า “หลวงพ่อบุช” ต่อมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน

ได้พระราชทานนามว่า “**พระพุทธเทววิลาส**” เมื่อ พ.ศ. 2514

ผนังภายในพระอุโบสถเขียนลายพุ่มข้าวบิณฑ์ตามแบบศิลปสมัยรัชกาลที่ 3 หลังคาพระอุโบสถเป็นแบบไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันประดับด้วยเครื่องกระเบื้องเคลือบจีน บานประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำ

พระวิหาร มีลักษณะเช่นเดียวกับพระอุโบสถ กว้าง 13.20 เมตร ยาว 22.20 เมตร สิ่งสำคัญภายในพระวิหารนอกจากพระประธาน ยังมีรูปหล่ออริยสาวิกา (ภิกษุณี) ซึ่งได้รับเอตทัคคะในฝ่ายภิกษุณีบริษัท หล่อด้วยดินเผาประดิษฐานอยู่ด้วย 52 พระองค์

ศาลาการเปรียญ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทรงจีน กว้าง 14.75 เมตร ยาว 22.60 เมตร

ศาลาราย มีทั้งหมด 10 หลัง คือสร้างคร่อมรอบกำแพงพระอุโบสถ 8 หลัง ใช้ได้ทั้งด้านนอกและด้านใน เรียกได้ว่าเป็นศาลา 2 หน้า ศาลารายอีก 2 หลังอยู่บริเวณด้านหน้าพระวิหารศาลา ทั้งหมดนี้ใช้เป็นที่พักอาศัยบำเพ็ญกุศล และเป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน

พระวิหารน้อย 2 หลัง อยู่ภายในกำแพงพระวิหารใหญ่

หอไตร มี 2 หลัง อยู่ทางทิศเหนือและใต้ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนใต้ถุนสูง หลังคามีสื่อฟ้า ใบระกา หน้าบันปิดทองล่องชาด เป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎก หนังสือพระธรรม คัมภีร์ต่างๆ

หอสดมภ์ มี 2 หลัง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือและใต้ เป็นสถานที่สดมภ์ท้าวตรเข้าเฝ้าและทอ้งจำพระสูตร พระปริตร ปัจจุบันใช้หอหลังทิศเหนือเป็นห้องสมุดของวัด

ศาลายกพื้น อยู่ทางทิศเหนือของวัด ขนาดใหญ่พอสมควร ปัจจุบันใช้เป็นสถานที่ศึกษาพระธรรมวินัยชั่วคราว (โรงเรียนพลอยวิจิตร)

พระปรางค์ มีทั้งหมด 4 องค์ ตั้งประจำทั้งสี่มุมของพระอุโบสถ คือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และทิศตะวันตกเฉียงใต้ พระปรางค์ทั้ง 4 นี้ แต่ละองค์ตั้งอยู่บนลานทักษิณสูง ที่ฐานปรางค์แต่ละองค์มีรูปท้าวจตุโลกบาล คือ ท้าวธตรฐ วิรุฬหก วิรูปักษ์

และกุเธร ประจำรักษาในทิศทั้ง 4

บริเวณสังฆาวาส เป็นที่ตั้งกุฏิเสนาสนะของพระสงฆ์ กุฏิในพระอารามนี้แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ สำหรับฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระ กุฏิสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระอยู่ท้ายวัด มี 16 หลัง

เครื่องประดับพระอาราม เครื่องประดับพระอารามเหล่านี้ ได้แก่ ตึกตาคีลาสลักของจีน มีทั้งที่เป็นรูปสัตว์และคน ตึกตารูปคนตั้งอยู่บริเวณรอบพระอุโบสถ มีลักษณะที่น่าสนใจคือ บางตัวมีลักษณะท่าทางและการแต่งกายแบบจีน บางตัวแต่งกายแบบไทย เช่น ตึกตาสตรีชาววังนั่งพับเพียบเท้าแขน และตึกตาสตรีอุ้มลูก เป็นต้น ปัจจุบันตึกตาทะลานั้นอยู่ในสภาพค่อนข้างชำรุด และบางส่วนได้ถูกขโมยไป ส่วนตึกตารูปสัตว์นั้น ได้แก่ สิงโตจีนตั้งอยู่ที่หน้าพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญแห่งละ 1 คู่

นอกจากนี้ วัดเทพธิดารามยังมีความสัมพันธ์กับจินตนิเวศของกรุงรัตนโกสินทร์ ท่านผู้รู้คือ**พระศรีสุนทรโวหาร** (ภู่) หรือที่รู้จักกันในนามว่า “**สุนทรภู่**” ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้อุปสมบทและจำพรรษาที่พระอารามนี้ระหว่าง พ.ศ. 2382-2385 ซึ่งได้รับพระอุปถัมภ์จากพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพตลอดมา

สุนทรภู่ได้สร้างงานประพันธ์ไว้เป็นจำนวนมาก ในบรรดางานเหล่านี้เรื่องเกี่ยวกับวัดเทพธิดารามมากที่สุดคือ “**รำพันพิลาป**” ท่านได้พรรณนาให้เห็นลักษณะปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุและความงามของพระอารามในสมัยนั้นอย่างละเอียด

ปัจจุบันทางวัดได้อนุรักษ์กุฏิซึ่งท่านเคยจำพรรษาไว้ในฐานะบ้านกวี ตั้งชื่อว่า “**กุฏิสุนทรภู่**” และรูปหล่อครึ่งตัวของท่านเมื่อท่านยังเป็นพระภิกษุประดิษฐานไว้เป็นอนุสรณ์ กรมศิลปากรเคยจัดงานกวีวรรณขึ้นที่วัดนี้ เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2504 อันเป็นวันเกิดของท่านสุนทรภู่ เปิดให้ชมกุฏิที่ท่านเคยพำนักและนำชมถาวรวัตถุในวัดตามที่ปรากฏในเรื่องรำพันพิลาปของท่าน